

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УРСР
ДЕРЖАВНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УРСР

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ
ЗБІРНИК № 1

Київ - 1961

Редакційна колегія:

Жевахов П.І., Курій Г.М., Макаренко Л.Л. / відпо-
відальний редактор /, Шеліхова Н.М.

В С Т У П

З 1961 року Державна історична бібліотека УРСР розпочинає періодичне видання "Науково-методичного збірника", на сторінках якого буде висвітлюватись наукова діяльність бібліотеки, в основному, в галузі історико-краєзнавчої роботи та зв'язаними з цим окремими питаннями бібліотекознавства і бібліографії. Головна мета цього видання - поширення досвіду по пропаганді марксистсько-ленінської історичної науки серед різних груп читачів. До збірника будуть включатись праці авторів інших бібліотек, досвід роботи яких в цьому напрямку заслуговуватиме поширення.

Перший випуск "Науково-методичного збірника" включає шість статей. Відкривається він коротким нарисом В.П. Титаренка "В.І.Ленін про найважливіші питання культурного будівництва на Україні". Інші статті збірника присвячені різним питанням бібліотечної і бібліографічної роботи.

Відгуки та зауваження просимо надсилати на адресу: Київ, вул. Челюскінців, № 17, Державна історична бібліотека УРСР, Редакційна колегія.

LIBRARY

1
1
L
O
A
er
1

В.І.ЛЕНІН ПРО НАЙВАЖЛИВІШІ ПИТАННЯ КУЛЬТУРНОГО БУДІВНИЦТВА НА УКРАЇНІ

З іменем Володимира Ілліча Леніна зв'язана нова епоха в історії людства, епоха переможної пролетарської революції і диктатури пролетаріату. Ленінізм – найвище досягнення російської і світової культури, це – інтернаціональне вчення пролетаріату всіх країн, яке освітлює шлях трудящим усього світу в боротьбі за визволення від капіталістичного рабства, за мир, демократію і соціалізм.

Засновник Комуністичної партії і Радянської держави, вождь і вчитель трудящих усього світу, корифей революційної науки про закони суспільного розвитку, про шляхи будівництва комунізму, В.І. Ленін геніально розвинув марксизм стосовно до нових історичних умов класової боротьби пролетаріату. В.І. Ленін підніс марксизм на новий, вищий ступінь, збагатив його новими важливими висновками і положеннями.

Ленінізм є продовженням і розвитком марксизму, марксизмом епохи імперіалізму і пролетарських революцій, епохи соціалістичного і комуністичного будівництва в СРСР, виникнення і розвитку світової соціалістичної системи, епохи переходу людського суспільства від капіталізму до комунізму.

Твори В.І. Леніна – невичерпна скарбниця передових ідей. У своїх творах В.І. Ленін дав наукове, марксистське узагальнення величезного історичного досвіду революційної боротьби пролетаріату і більшовицької партії, досвіду трьох російських революцій, міжнародного революційного руху і перших кроків будівництва соціалізму в нашій країні. Кожна визначна подія в житті народів, кожне явище в галузі науки і революційної боротьби трудящих мас знайшли висвітлення і геніальний теоретичний аналіз у творах В.І. Леніна.

Сила ленінського вчення полягає в тому, що воно виходить з визнання вирішальної ролі народних мас в історії. Вся діяльність В.І. Леніна і створеної ним Комуністичної партії пройнята глибокою вірою в народ, в революційну енергію трудящих. "Тільки той переможе і вдержить владу, - вчив В.І. Ленін, - хто вірить у народ, хто порине в джерело живої народної творчості".^{1/}

Радянська держава, створена революційними масами під безпосереднім керівництвом В.І. Леніна і Комуністичної партії, є справжнім проявом народовладдя, вона спирається на ініціативу і самодіяльність мас у будівництві нового суспільства.

Ленінський шлях побудови соціалізму, підтверджений досвідом СРСР і країн світової соціалістичної системи, - єдино правильний шлях. Це - шлях диктатури пролетаріату, союзу робітничого класу з селянством, дружба рівноправних вільних народів при керівній ролі Комуністичної партії в будівництві нового суспільного ладу.

За роки свого існування радянський лад пройшов суворі випробування, він був перевірений і показав свої незаперечні переваги як у вогні громадянської і Великої Вітчизняної воєн, так і у мирному змаганні з капіталізмом.

У Заяві Народи представників комуністичних і робітничих партій у Москві / 1960 р. / підкреслено, що перехід від капіталізму до соціалізму, початий Великою Жовтневою соціалістичною революцією, боротьба двох протилежних суспільних систем, соціалістичні революції і національно-визвольні революції, крах імперіалізму, ліквідація колоніальної системи, перехід на шлях соціалізму все нових народів, торжество соціалізму і комунізму у всесвітньому масштабі становить основний зміст нашої епохи.

1/ В.І. Ленін. Твори, 4 вид., т. 26, стор. 254.

Великі історичні перемоги співдружності соціалістичних країн, міжнародного комуністичного, робітничого і визвольного руху – яскраве свідчення сили ленінського вчення.

В.І.Ленін безмірно близький і дорогий трудящим Радянської країни. Неоцінимою роль і значення його життя, та діяльності в історичній долі нашої Великої Батьківщини, кожного з народів, що її населяють.

Героїчна боротьба українського народу, як і всіх народів нашої країни, за перемогу соціалістичної революції і Радянського ладу, за повне соціальне і національне визволення, за розквіт своєї державності і культури відбувалася під керівництвом Комуністичної партії і її великого вождя Володимира Ілліча Леніна. З іменем В.І.Леніна пов'язані найяскравіші й найвизначніші сторінки історії українського народу, історичний шлях боротьби і перемог визвольного руху робітничого класу і всіх трудящих України. В усій багатогранній революційній діяльності В.І.Леніна, в його титанічній, епохальній роботі по керівництву Комуністичною партією і Радянською державою питання, пов'язані з Україною, займали значне місце.

Керуючи розвитком революції в усій країні, В.І.Ленін в той же час своїм вченням, безпосереднім керівництвом, конкретними вказівками, порадами спрямовував діяльність комуністів, революційну боротьбу пролетаріату і всіх трудящих мас України. Тому в історію українського народу В.І.Ленін увійшов як натхненник і організатор соціального і національного визволення українських трудящих, керівник їх боротьби за побудову соціалізму.

Особливу увагу В.І.Ленін приділяв зміцненню братерської дружби, союзу робітників та селян Росії і України, союзу, який відіграв величезну роль у забезпеченні перемоги соціалістичної революції і побудови соціалізму в нашій країні.

В.І.Ленін високо цінив героїчне історичне минуле, революційний досвід і національну культуру українського народу. Він дав багато глибоких теоретичних положень, в яких з особливою силою розкривається вирішальне значення для визвольної боротьби українського народу, історичної дружби його з великим російським народом, тісного зв'язку з передовими, демократичними і соціалістичними елементами російської культури.

В.І.Ленін написав ряд праць, в яких теоретично обґрунтував і розвинув програму Комуністичної партії з національного питання. В цих працях він викрив великоруських шовіністів, українських та інших буржуазних націоналістів. Геніальна праця В.І. Леніна "Критичні замітки з національного питання", написана в 1913 р., не тільки з усією пристрасністю революціонера-марксиста викрила контрреволюційний характер так званої національної програми бундівців, великоруських і українських буржуазних націоналістів, які під лозунгом "національної культури", "культурно-національної автономії" намагалися розколоти єдність робітничого класу в його революційній боротьбі, а й озброїла робітничий клас теоретично й ідеологічно в його боротьбі за перемогу соціалістичної революції.

В.І.Ленін у цій праці довів, що в умовах буржуазно-поміщицького ладу "лозунг робітничої демократії не "національна культура", а інтернаціональна культура демократизму і всесвітнього робітничого руху",² бо буржуазія всіх націй і в Австрії і в Росії під лозунгом "національної культури" проводить на ділі роздроблення робітників, знесилення демократії, торгашеські угоди з кріпосниками про продаж народних прав і народної свободи".³

2. В.І.Ленін, Твори, т. 20, стор.5

3. Там же.

Робітничий клас, всі прогресивні сили можуть перемогти лише під гаслом інтернаціоналізму робітників. "Буржуазний націоналізм і пролетарський інтернаціоналізм - ось два непримиренно-ворожі лозунги, що відповідають двом великим класовим таборам усього капіталістичного світу і виражають дві політики / більше того: два світогляди/ в національному питанні".⁴ Отже, сила і непереможність робітничого класу і його визвольного руху - в єдності, в безумовному і повному злитті "робітників усіх національностей в усіх робітничих організаціях", в пролетарському інтернаціоналізмі на протизагу буржуазному націоналізмові.

Завдання марксистів полягає в тому, щоб об'єднати робітників усіх націй, непримиренно і нещадно боротися з буржуазним націоналізмом, відстоювати інтернаціональну культуру демократизму і всесвітнього робітничого руху, бо в кожній нації є елементи демократичної і соціалістичної культури, оскільки "в кожній нації є трудяща і експлуатована маса, умови життя якої неминуче породжують ідеологію демократичну і соціалістичну".

В.І.Ленін писав щодо єдності українських і російських робітників: "Великоруські і українські робітники повинні разом і, поки вони живуть в одній державі, в якнайтіснішій організаційній єдності і злитті, відстоювати загальну або інтернаціональну культуру пролетарського руху, ставлячись з абсолютною терпимістю до питання про мову пропаганди і про врахування чисто-місцевих або чисто-національних частковостей в цій пропаганді. Така є безумовна вимога марксизму".⁷

4. Там же, стор. 10.

5. Там же, стор. 6.

6. Там же, стор. 8.

7. В.І.Ленін, Твори, т. 20, стор. 16.

Вже напередодні Великої Жовтневої соціалістичної революції В.І.Ленін закликав російських комуністів у їх ставленні до українського народу "розірвати на ділі, безповоротно, до кінця, з проклятим царистським минулим, яке все зробило для взаємовідчуження народів, таких близьких і мовою, і місцем проживання, і характером, і історією".⁸

Саме вождь і вчитель світового пролетаріату, засновник і керівник нашої рідної Комуністичної партії В.І.Ленін підкреслив виняткову близькість за мовою, місцем проживання, характером і історією двох братніх народів – російського і українського; близькість, яка стала фактором величезного прогресивного значення, що полегшив справу єдності і згуртування робітничого класу, всіх трудящих України з російським пролетаріатом, з усіма трудящими Росії.

Український народ завжди був, а і завжди буде вірним мудрій ленінській настанові про те, що – "при єдиній дії пролетарів великоруських і українських вільна Україна можлива, без такої єдності про неї не може бути й мови".⁹

Вірність і відданість непорушній дружбі з великим російським народом, те, що український народ першим пішов слідом за російським народом на здійснення соціалістичної революції, є нашою національною гордістю. Цим український народ ще раз засвідчив свою вірність ленінському вченню.

В.І.Ленін стояв біля колиски української радянської державності, біля колиски передового загону робітничого класу України – Комуністичної партії України.

Зразу ж після встановлення Радянської влади В.І.Ленін від її імені в одностайно прийнятому 3 грудня 1917 р. Радою народних Комісарів "Маніфесті до

8. В.І.Ленін, Твори, т. 25, стор. 70-71.

9. В.І.Ленін, Твори, т. 20, стор. 14.

українського народу з ультимативними вимогами до Української / Центральної - В.Т./ ради" проголошує нічим не обмежене і безумовне визнання всього, що стосується національних прав і національної незалежності українського народу.

Володимир Ілліч Ленін був організатором Комуністичної партії України, яка вийшла з надр робітничого класу України. Центральний Комітет партії і особисто В.І. Ленін спрямовували діяльність Комуністичної партії України на розв'язання корінних питань соціалістичної революції, зміцнення диктатури пролетаріату, на захист Радянської країни від внутрішніх і зовнішніх ворогів, допомагали більшовикам України переборювати численні труднощі, зміцнювати єдність партійних рядів і найсуворішу партійну дисципліну, боротися з троцькістами, націонал-ухильниками та іншими антипартійними елементами, які перекручували лінію партії в державному, господарському і культурному будівництві, в здійсненні ленінської національної політики.

Винятково важливе значення в цьому має написаний В.І. Леніним наприкінці 1919 р. "Проект резолюції ЦК РКП/б/ про Радянську владу на Україні", який був прийнятий Пленумом ЦК РКП/б/, а потім обговорений і схвалений УШ Всеросійською партійною конференцією. Ця резолюція визначила шляхи будівництва суверенної Української Радянської соціалістичної держави на основі дальшого і всебічного зміцнення союзу робітничого класу з біднішим і середнім селянством правильного розв'язання національного питання на Україні, усунення всіх перешкод до вільного розвитку української мови і культури, всемірного зміцнення братерської єдності Радянської України з Радянською Росією.

Цей документ свідчить про велике піклування Комуністичної партії і особисто В.І. Леніна про Україну, трудищі маси якої мали самі остаточно вирішити фор-

ми цього союзу В.І.Ленін вимагав від комуністів ви-
няткової чуйності до національних почуттів українськ-
го народу. Він вказував більшовикам України, що з
метою "встановлення справжньої влади трудящих по-
винні бути негайно вжиті заходи для того, щоб не до-
пустити наводнення радянських установ елементами
українського міського міщанства, далекого від розу-
міння умов побуту широких селянських мас, елементів,
які нерідко прикриваються ім'ям комуністів".¹⁰

Пізніше, як виявилось, такі елементи все ж проникли
в державний, особливо культурно-освітній, апарат і
навіть в ряди партії, утворивши потім основні кадри
націонал-ухильників.

Надзвичайно багато уваги приділяв В.І.Ленін все-
мірному економічному і культурному розвитку та
розквіту Радянської України. Дорогоцінною спадщи-
ною, заповітом для українського народу є ленінські
висловлювання і вказівки про основні завдання в галу-
зі національної політики на Україні, селянського пи-
тання, культури, зокрема про розвиток української мо-
ви як знаряддя комуністичної освіти народних мас.

Так, у спеціальному пункті вже згаданого проекту
резолуції Центрального Комітету партії про Радян-
ську владу на Україні В.І.Ленін роз'яснював: "Зважаю-
чи на те, що українська культура / мова, школа і т.д. /
на протязі століть придушувалася російським цариз-
мом і експлуататорськими класами, ЦК РКП ставить
в обов'язок всім членам партії всіма засобами сприя-
ти усуненню всіх перешкод до вільного розвитку укра-
їнської мови і культури. Оскільки на ґрунті багатоти-
кового гноблення серед відсталой частини українських
мас спостерігаються націоналістичні тенденції, чле-
ни РКП повинні ставитися до них з найбільшою обереж-
ністю, протиставляючи їм слово товариського роз'яс-
нення тотожності інтересів трудящих мас України і

10. В.І.Ленін, Твори, т.30, стор.142.

Росії. Члени РКП на території України повинні на ділі проводити право трудящих мас вчитися і говорити в усіх радянських установах рідною мовою, всіяко протидіючи русифікаторським спробам відтіснити українську мову на другий план, перетворюючи її в знаряддя комуністичної освіти трудових мас. Негайно треба вжити заходів, щоб в усіх радянських установах була достатня кількість службовців, які володіють українською мовою, і щоб надалі всі службовці вміли говорити українською мовою".¹¹

Підписані В.І.Леніним декрети, його безпосередні вказівки мали величезне значення в становленні молоді Української Радянської республіки. В.І.Ленін безпосередньо керував проведенням в життя соціалістичних перетворень в економічному та культурному розвитку України. Цінні поради Ілліча, його всебічна допомога Україні відіграли важливу роль в успішному відродженні народного господарства і культури в конкретних і своєрідних умовах української дійсності.

Одержавши на початку лютого 1920 року від Г.І. Петровського і В.П. Затонського повідомлення про те, що контролер телеграфу ХІУ армії заборонив приймати телеграми українською мовою, та прохання Всеукраїнського Революційного комітету зобов'язати Реввійськ раду вжити відповідних заходів до усунення подібної провокаційної діяльності з боку армійських чинів, В.І.Ленін 7 лютого 1920 р. запропонував своєму секретаріату прочитати з цього приводу телеграму по телефону голові Раднаркому України і записати його відповідь. Через декілька днів після цього, 22 лютого, Володимир Ілліч у телеграмі Й.В.Сталіну, який перебував у той час, в Харкові, вказав на безумовну необхідність мати перекладачів в усіх штабах і військових

11. В.І.Ленін, Твори, т.30, стор.141-142.

установах і приймати заяви та папери українською мовою, надавши їй максимум рівноправності.¹²

Так уважно і пильно слідував В.І.Ленін за справами на Радянській Україні, підтримуючи розвиток і культури її народу. Про це яскраво свідчать і спогади сучасників, які зустрічалися з великим вождем. Наведемо деякі з них.

Делегація українських селян, яку очолював Ф.П. Дідук, член КПРС з 1918 р., була прийнята В.І.Леніним у Московському Кремлі на початку квітня 1921 р. Розповідаючи про величезне враження від цієї зустрічі, Ф.П.Дідук підкреслює, що В.І.Ленін дуже уважно і довго розпитував про життя на селі, особливо цікавився селянами-бідняками, турбувався про стан весняної сівби та інші потреби селян. "Разговор мы вели на украинском языке. Один из наших товарищей извинился, что мы говорим по-украински, спросил, понятно ли ему. Владимир Ильич ответил, что он понимает и любит украинский язык, читал произведения Шевченко, Франко и других украинских писателей. В свою очередь он поинтересовался, имеются ли в селах украинские издания Шевченко, Франко, Коцюбинского и другая литература"¹³

У архіві Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС зберігаються записки, які зробив В.І.Ленін у листопаді 1921 р. під час розмови з представником Української РСР М.М.Полозом. В.І.Ленін відзначив, що з боку осіб, які займають відповідальні посади, не виконуються зобов'язання вчитися українській мові і підкреслив тоді у своїх записах, що це важлива "деталь" національної політики на Україні.

Голова Президії Вищої Ради Народного Господарства /ВРНГ/ УРСР Влас Якович Чубар залишив нам цікаві спогади про свої зустрічі в 1921 р. з В.І.Лені-

12. В.І. Ленін, Твори, т. 30, стор.339

13. "Воспоминания о Владимире Ильиче Ленине", т.2, М. 1957, стор.612.

ним. Зупиняючись на тому, що під час однієї з цих зустрічей / в цей час В.Я. Чубар працював на Україні/ Володимир Ілліч зацікавився українськими справами, зокрема розвитком української культури й мови в місцях та на селі, автор зазначив: "З ряду питань, які він поставив, особливо запамяталось одне: "Я знаю, що на Україні багато куркулів, яким по дорозі з поміщиками... проте найбідніше селянство й робітники не підуть за ними. Якою мовою ви ведете серед них роботу на місцях? Кажуть, що є два наріччя - галицьке і шевченківське? "Я відповів, що склад партійної організації на Україні переважно російський, і так як більшість не тільки робітників, але й селян добре розуміє російську мову, то й робота ведеться російською мовою. Що ж стосується української національної культури, то царизм не давав їй розвиватися, а революція відсунула питання культури на задній план.

Ленін, уважно вислухавши мої міркування, заявив, що треба якнайшвидше добитися перелому в цій справі. Треба якнайбільше залучати місцевих сил у всі установи і організації і підходити до мас їх рідною мовою. Завдання це не тільки політичне, але й чисто тактичне, не можна давати козирі в руки наших ворогів, які обвинувачують нас в продовженні русифікації України після царизму. Літературу треба розвивати тією мовою, яка ближча, зрозуміліша масам".¹⁴

Ленінські директиви знайшли своє втілення в партійних рішеннях, на основі яких провадилась робота на Україні.

Керуючись мудрими ленінськими заповідями, всеперемагаючим вченням марксизму-ленінізму, український народ одним з перших палко підтримав ленінську ідею створення багатонаціональної Радянської держави, став на шлях державного об'єднання Радянської

14. Ж. "Летопись революции", 1925, № I, стор. III-IV.

України з Радянською Росією на основі соціалістичної федерації і впевнено пішов по вказаному В.І.Леніним шляху. Комуністична партія України очолила рух українського народу за створення Радянського Союзу на основі здійснення принципів пролетарського інтернаціоналізму, добровільності і повної рівноправності радянських народів.

Створення Союзу РСР було триумфом ленінської національної політики, подією всесвітньо-історичного значення, відкрило нову сторінку в історії народів нашої країни і трудящих усього світу. В Союзі РСР трудящі Української РСР знайшли надійний захист від імперіалістичного поневолення і зазіхань на їх свободу і незалежність, гарантію свого державного суверенітету, широкі перспективи соціалістичних перетворень в промисловості і сільському господарстві, в культурному будівництві, в розвитку української соціалістичної нації.

В ході соціалістичного будівництва на Україні, як і в усій Радянській країні була створена могутня соціалістична економіка, здійснена справжня культурна революція, досягнуті визначні успіхи в розвитку української радянської культури — соціалістичної змістом, національної формою.

Послідовно перетворюючи в життя ленінську національну політику, Комуністична партія України вела непримиренну боротьбу проти всіляких ухилів і збочень в національному питанні, особливо промісцевих українських націоналістів, що, як і великодержавні шовіністи, на ділі виступали ворогами розвитку української радянської культури.

Український народ під керівництвом Комуністичної партії подолав усі знегоди років Великої Вітчизняної війни, труднощі післявоєнного періоду відбудови потерпілого народного господарства, добився видатних успіхів у піднесенні промисловості і сільського господарства, підвищенні матеріального добробу-

ту трудящих, у розквіті науки й культури.

Комуністична партія України послідовно проводить ленінську національну політику в галузі народної освіти. В республіці створено всі умови для навчання трудящих їх рідною мовою. Тепер на Україні всіма видами навчання охоплено близько 8 млн. чоловік.

В народному господарстві республіки працює понад 1260 тисяч спеціалістів з вищою і спеціальною середньою освітою. В Українській РСР створено Академію наук з численними інститутами, Академію сільськогосподарських наук, Академію будівництва і архітектури та багато інших науково-дослідних закладів. В наукових закладах і вузах УРСР налічується 36,5 тисячі наукових працівників, або в три з лишком рази більше, ніж їх було в усій дореволюційній Росії. Вчені України, як і всі вчені Радянського Союзу, успішно працюють над розв'язанням теоретичних і практичних проблем, що мають дуже важливе значення для дальшого розвитку народного господарства, науки і культури в нашій країні.

Український народ пишається видатними вченими, які своїми відкриттями збагатили вітчизняну і світову науку.

Успішно розвиваються література і мистецтво, які відіграють важливу роль у комуністичному вихованні трудящих. Письменники, композитори, художники - всі працівники мистецтв України, як і інших радянських республік нашої країни, високо несуть ленінський прапор партійності мистецтва, своїми працями утверджують творчий метод соціалістичного реалізму, допомагають партії виховувати трудящих в дусі радянського патріотизму, соціалістичного інтернаціоналізму і непорушної дружби народів.

Широка мережа культурно-освітніх установ і закладів на Україні свідчить про високий культурний рівень нашого народу. В республіці є тепер 66 дер-

жавних театрів, які несуть у широкі народні маси досягнення української національної і світової культури, 23267 кіноустановок, 124 музеї, 28486 палаців і будинків культури, клубів, хат-читалень, 32623 масових бібліотек з загальним книжковим фондом 190 млн. томів, видається 3377 газет, понад 100 журналів, з них переважна більшість українською мовою.

Показником небувалого росту культури і соціалістичної свідомості трудящих УРСР є рух новаторів в виробництві. На Україні вирости численні передовики, ударники і цілі колективи комуністичної праці в різних галузях народного господарства, які своєю натхненною працею прославили нашу республіку, свій народ.

Соціалістична культура українського народу дістала високу оцінку на декаді української літератури і мистецтва в Москві.

Національною гордістю українського народу є те, що під керівництвом Комуністичної партії в нерушій дружбі в великим російським народом та з усіма народами-братами він встановив Радянську владу, здобув свободу і незалежність, побудував соціалізм і тепер успішно будує комуністичне суспільство.

Український народ глибоко усвідомлює, що його свобода, незалежність, суверенітет, воз'єднання усіх своїх земель в єдиній Українській Радянській державі, всі історичні завоювання в розвитку економіки і культури є результатом перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції, торжества ленінської національної політики дружби народів, героїчної праці і ратних подвигів українського народу і всіх братніх народів нашої країни, результатом мудрого керівництва Комуністичної партії Радянського Союзу.

Вірний ідеям ленінської національної політики, український народ разом з усіма народами Радянського Союзу переживає знаменні дні видатних успіхів у державному, господарському й культурному будівництві. Перетворюючи в життя історичні рішення

XXI з'їзду і змагаючись на честь XXII з'їзду КПРС, який ознаменує вступ нашої країни у новий, найважливіший період свого розвитку – період розгорнутого будівництва комуністичного суспільства, трудящі Радянської України добиваються ще видатніших успіхів у розвитку економіки, в піднесенні матеріального добробуту трудящих, в розквіті науки і культури, вносять і свій гідний вклад у спорудження віковичного пам'ятника своєму вождеві і вчителю – великому В.І. Леніну, в побудову комуністичного суспільства.

Під керівництвом Комуністичної партії український народ разом з усіма братніми народами нашої країни упевнено йде ленінським шляхом до свого світлого майбутнього, до комунізму.

Начальник Управління бібліотек
Міністерства культури УРСР .

В.П.ТИТАРЕНКО

КОРОТКИЙ НАРИС РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ НА УКРАЇНІ

Із історії розвитку бібліотечної
справи на Україні до Великої
Жовтневої соціалістичної рево-
люції

Перша бібліотека України була створена в столиці Київської Русі - в стародавньому Києві. Заснував її Ярослав Мудрий. Розміщалась вона при Софіївському соборі.

Пізніше з'являються бібліотеки не тільки в Києві, але і в інших містах. Князь Волинський Володимир також мав чималу бібліотеку, яку в 1288 р. подарував церквам. Відомо, що Чернігівський князь Святослав Данилович створив велику бібліотеку, яка пізніше стала основою бібліотеки Києво-Печерського монастиря. Чимало книжок зібрав печерський чернець Григорій.

Збирання книжок та створення бібліотек - явище поширене в період феодальної роздрібненості в Київській Русі - занепало в XII-XIV століттях, в умовах внутрішніх усобиць, татарського іґа і послаблення зовнішніх культурних зв'язків.

З XIV століття на Україні знову поступово збираються бібліотеки при монастирях, які протягом XV-XVII століть були найбільш поширеними. Чимало їх було при Чернігівських, Київських та інших монастирях.

З появою в кінці XV століття слов'янських друкованих книжок, які спочатку друкувались у Венеції, Литві, Чехії і інших містах, та впровадженням друкування на Україні стало можливим створення бібліо-

тек при учбових закладах різними товариствами та окремими багатими людьми.

Відомо, що Львівське братство до 1637 р. збило велику бібліотеку слов'янських, грецьких, латинських та польських книжок. При Київській Могилянській Академії, яка була створена в 30-х роках ХУІ століття, також була велика бібліотека із книжок різними мовами.

Дальше піднесення бібліотечної справи починається на Україні з ХІХ століття, коли з розвитком промисловості і торгівлі зростає потреба населення в знаннях.

В 1833 р. в Харкові відкрилась публічна бібліотека, в організації якої брали участь Г.Ф.Квітка-Основ'яненко, засновник Харківського університету В.Н. Каразін, І.І. Срезневський, пізніше відомий учений-слов'янознавець.

У першій половині ХІХ століття в Харкові, Києві та інших містах були відкриті університети на інші учбові заклади, при яких створювались бібліотеки.

Характерною особливістю того періоду був намір різночинно-демократичної інтелігенції організувати в містах широку мережу недільних шкіл, бібліотек та читалень для народу. В ряді міст / Київ, Харків, Львів, Полтава / виникають освітні товариства, одним із завдань яких було створення бібліотек і читалень в губерніях та повітах.

В зв'язку з посиленням реакції після реформи 1861 р. уряд закриває недільні школи, бібліотеки та читальні для народу.

Велике значення для розвитку бібліотечної справи на Україні, демократизації бібліотек, зближення їх з широкими народними масами мали розповсюдження передових демократичних поглядів Чернишевського, Добролюбова, Герцена, Шевченка, Коцюбинського.

5-го лютого 1866 р., в Києві була відкрита російська публічна бібліотека, що існувала на подаровані

кошти та кошти від оренди приміщення. Книжковий фонд бібліотеки поповнювався дуже повільно, за перші 10 років було придбано лише 3886 примірників книг та журналів. Серед них зовсім не було книжок українською мовою, бо це заборонялося статутом бібліотеки. Уряд суворо стежив за тим, щоб в бібліотеці не було забороненої літератури.

Російські публічні бібліотеки були створені також в Кам'янець-Подільську та Житомирі.

Щоб застерегти бібліотеки від "красоли" на чолі її керівництва стояли цілком благонадійні для царського уряду особи: князі, генерали, таємні радники, директори гімназій тощо.

Незважаючи на утиски царського уряду прогресивна громадськість боролась за створення і розвиток бібліотек на Україні. В 70-80-х годах XIX століття в губерніях України відкривались так звані громадські бібліотеки: в 1875 р. в Херсоні, в 1877 р. в Чернігові. В 1886 р. завдяки піклуванню прогресивної частини української і російської інтелігенції громадська бібліотека була створена в Харкові. Відповідно положення про громадську бібліотеку всі читачі ділилися на 4 розряди. До першого розряду відносились найбагатші читачі. За читання книжок в цих бібліотеках треба було платити, що не давало змоги користуватися книжками трудящим. Особливо мало було серед читачів жінок - 3-5%.

В кінці XIX - на початку XX століття буржуазія, зацікавлена в розвитку виробничих сил, була змушена здійснити деякі заходи для підвищення загальної культури і технічних знань серед робітників, створювати спеціальні технічні учбові заклади, бібліотеки, читальні та інші освітні установи.

У 80-90 рр. XIX століття створюються вже перші самостійні народні бібліотеки. В 1890 р. були видані правила про безкоштовні народні бібліотеки, які могли відкривати земства, сільські товариства з дозволу місцевого губернатора при згоді попечителя учбового округу і місцевого архієрея.

В результаті діяльності освітніх товариств та активної участі передової громадськості було досягнуто чималих успіхів в справі організації народних бібліотек. Так, в 1911 р. в Харківській губернії нарахувалось 789 бібліотек, які обслуговували доросле населення, в Чернігівській - 298.

Але бібліотеки не мали спеціальних приміщень, вони розміщались при школах та інших установах. Матеріальний стан бібліотек погіршувався реакційною політикою царизму в галузі бібліотечної справи.

Реакційна політика царизму в галузі народної освіти і бібліотечної справи викликала протести широких кіл громадськості, проти неї успішно боролись соціал-демократи, її викривала ленінська "Іскра".

Загальне політичне піднесення, що охопило, внаслідок революції 1905-1906 років, всю Росію і Україну, позитивно позначилось і на діяльності бібліотек. Кількість читачів у бібліотеках значно збільшилась за рахунок робітників, селян, трудової інтелігенції.

Царизм змушений був піти на деякі поступки і в галузі бібліотечної справи. Так, з грудня 1905 р., права народних бібліотек були тимчасово розширені до прав публічних бібліотек.

Необхідно визначити, що в бібліотеках в той час значно зросла видача марксистської літератури. В.І. Ленін в статті "Партійна організація і партійна література" підкреслює велику роль друкованої агітації і пропаганди, вважає її частиною загально-пролетарської справи.

Створювались також підпільні бібліотеки. В Катеринославській підпільній бібліотеці зберігалась марксистська література, газети "Правда", "Просвещение", Нелегальна література активно поширювалась серед робітників, членів Катеринославської партійної організації.

Свої легальні і напівлегальні бібліотеки створювали робітники. В 1905 р. в Харкові, Києві, Одесі

виникли профспілкові організації, які разом з боротьбою за політичні і економічні права робітників розгортали широку культурно-освітню роботу серед трудящих, організовували гуртки самоосвіти, відкривали робітничі клуби, бібліотеки і читальні.

Поразка першої російської революції принесла з собою жорстоку політичну реакцію. Робітничі газети і журнали, культурно-освітні установи закривались, а політична література, видана в роки революції, знищувалась.

Великою подією в бібліотечному будівництві до революційного часу був Перший Всеросійський з'їзд бібліотечних працівників в Петербурзі в 1911 р. В роботі з'їзду, на якому вперше обговорювались основні питання роботи бібліотек всієї Росії, брали участь і працівники бібліотек України.

В ті роки розвитку бібліотечної справи особливу увагу приділяв В.І.Ленін. В статті "Що можна зробити для народної освіти" в 1913 р. В.І.Ленін вказував, що треба "бачити гордість і славу публічної бібліотеки не в тому, скільки в ній рідкостей, скільки яких-небудь видань ХУІ століття, або рукописів Х століття, а в тому, як широко обертаються книги в народі, скільки залучено нових читачів, як швидко задовольняється всяка вимога на книгу, скільки книг роздано додому, скільки дітей залучено до читання і користування бібліотекою". 1/

Стаття В.І.Леніна мобілізувала бібліотечних працівників на активну пропаганду прогресивної літератури, літератури, що виховувала трудящих в дусі боротьби проти царизму.

Буржуазно-поміщицький лад не давав можливості трудящим прилучатися до знань, до культури. Більшість населення міст і сіл України була неписьменна. Перед Великою Жовтневою революцією книг українською мовою видавалось всього лише 3%. Народних бібліотек було лише 3158, в яких нараховувалось

1/ Ленін В.І. Твори, т.19, с.240.

1917, 0 тис. книжок. Все це свідчить про те, що духовні багатства передової російської та української культури фактично не були доступні широким народним масам.

Бібліотечна справа на Україні в період довоєнного будівництва соціалістичного суспільства.

Вже з перших днів радянської влади під керівництвом В.І.Леніна і Комуністичної партії розпочалась революційна перебудова народної освіти і культурно-освітньої роботи в країні.

В своїх працях та виступах В.І.Ленін висунув і обґрунтував принципові положення, які визначили шляхи розвитку політико-освітньої роботи в країні і, зокрема, бібліотечної справи.

Партійність, загальнодоступність бібліотек, участь трудящих в роботі бібліотек – ці принципові положення пронизують всі праці та виступи В.І.Леніна з питань культурного будівництва.

Думка про загальнодоступність бібліотек широким народним масам проводиться Леніним в листі "До Народного Комісаріату Освіти" і особливо через весь декрет "Про централізацію бібліотечної справи", який було прийнято за підписом і з доповненнями В.І.Леніна.

Внаслідок здійснення прийнятих рішень і заходів радянського уряду, вказівок В.І.Леніна мережа бібліотек невинно розгорталась.

В роки громадянської війни в м. Києві створюється Всеукраїнська бібліотека, яка потім за роки радянської влади виросла в одну з найбільших наукових бібліотек України. Відновили свою роботу Харківська бібліотека імені В.Г.Короленка, Одеська наукова бібліотека, Херсонська та багато інших.

В період іноземної військової інтервенції та громадянської війни широко була поставлена бібліотечна робота в Червоній Армії.

Внаслідок успішного проведення ленінської національної політики Радянська Україна вже в роки відбудовного періоду добилась великих успіхів в культурному будівництві, народній освіті, ліквідації неписьменності населення, створенні мережі культурно-освітніх закладів, виданні літератури українською мовою.

Надаючи великого значення бібліотечному будівництву на селі, ЦК РКП/ б/ 7 вересня 1925 р. приймає постанову "Про сільські бібліотеки і популярну літературу для постачання бібліотек," якою було запропоновано центральним комітетам союзних республік вжити всіх заходів до розгортання і зміцнення мережі бібліотек на селі, підготовки для них кваліфікованих кадрів та забезпечення їх літературою, доступною для найширших селянських мас.

Великою подією в розвитку бібліотечної справи був перший Всеросійський бібліотечний з'їзд в 1924р. в Москві. Цей з'їзд за складом учасників по суті перетворився у всесоюзний. Від України в роботі з'їзду брали участь 50 чоловік. Основна увага з'їзду спрямовувалась на вироблення таких організаційних принципів бібліотечної роботи, які забезпечили б наближення книги через бібліотеки до широких мас населення.

Для підготовки бібліотечних кадрів в 1923 р. в м. Ніжині були організовані бібліотечні курси.

Все це зумовило невпинне зростання мережі бібліотек, особливо сільських, піднесення ідейно-політичного рівня їх роботи.

В 1925 р. до послуг трудящих в республіці було 6233 масові бібліотеки, в яких нараховувалось 11396,0 тис. примірників книг. Всі масові бібліотеки обслуговували в тому році біля одного мільйона читачів, з яких 520 тис. були читачами сільських бібліотек. Тіль-

ки одна Одеська центральна окружна бібліотека обслуговувала в 1926 г. 17 тис. читачів.

Але кількість читачів в сільських бібліотеках зростала повільно: якщо в місті на 1000 чоловік в бібліотеках було 102 читачі, то на селі на ту ж кількість людей припадало лише 26 читачів.

В практиці роботи бібліотек закріплюються ефективні форми масової роботи, що використовувались в бібліотеках Червоної Армії: бесіди про прочитані книги, голосні читки, диспути, літературні вечори, робота гуртків по вивченню методики самостійної роботи над книгою тощо.

Велику роль в розвитку бібліотечного будівництва на Україні в цей період відіграв перший Всеукраїнський бібліотечний з'їзд, що відбувся у червні 1926р. в Харкові. З'їзд вперше за роки радянської влади зібрав представників бібліотек різних типів, що дало змогу обмінятися досвідом роботи, думками по цілому ряду важливих питань. З'їзд розглянув такі питання: про завдання бібліотечного будівництва, роботу з масовим читачем та методи його вивчення, про підготовку і перепідготовку бібліотечних кадрів, завдання бібліотечних об'єднань, раціоналізацію в бібліотечній роботі і спрощення бібліотечної техніки та ін. Рішення з'їзду стали важливою настановою для дальшого бібліотечного будівництва на Україні.

30 жовтня 1929 р. ЦК ВКП/б/ прийняв постанову "Про поліпшення бібліотечної роботи", якою зобов'язав партійні організації, профспілки і Народні Комісаріати союзних республік рішуче перебудувати бібліотечну роботу відповідно до її зростаючого політичного значення, перетворити бібліотеки в справжні культурні центри, які сприяли б мобілізації мас на виконання п'ятирічного плану соціалістичного будівництва /зробити бібліотеки різних відомств доступними для всіх трудящих/. Ця постанова відкрила новий етап у розвитку бібліотечної справи.

Н.К.Крупська звернулася до трудящих і всієї бібліотечної громадськості із закликом: "В похід за бібліотеку". Цей заклик був підхоплений партійними, комсомольськими і профспілковими організаціями, книжковими видавництвами і рядом інших громадських і радянських організацій.

Розпочався бібліотечний похід восени 1929 р. під закликом "Книгу в маси". Серед працівників усіх бібліотек розгорнулося соціалістичне змагання за кращу постановку бібліотечної справи. В результаті бібліотечного походу особливо помітно зростала мережа сільських бібліотек.

Важливою подією у розвитку бібліотечної справи на Україні був вихід в листопаді 1931 р. журналу "Бібліотека в соціалістичному будівництві", який висвітлював кращий досвід роботи бібліотек України, допомагав бібліотечним працівникам орієнтуватись в новій літературі тощо.

Розвитку бібліотечної справи в великій мірі сприяла також постанова Раднаркому УРСР 21 листопада 1932 р. "Про поліпшення роботи масових бібліотек", якою Наркомос та його органи були зобов'язані забезпечити організацію стаціонарних бібліотек у кожному районному центрі, розгорнути роботу пересувних бібліотек і бібліотечних пунктів для обслуговування виробничих бригад, колгоспів і невеликих сіл. Раднарком звернув увагу на поліпшення книжкових фондів відповідно до завдань соціалістичного будівництва та очищення їх від застарілої літератури.

У зв'язку з постановою ЦК ВКП/б/ від 8 жовтня 1933 р. "Про поліпшення справи самоосвіти", бібліотеки України активно включились у цю роботу, організовуючи кабінети самоосвіти, консультації для читачів, складаючи списки рекомендованої літератури та ін. Значну увагу бібліотеки приділяли вихованню у читачів навиків самостійної роботи над книгою.

З метою зміцнення бібліотечної справи, налагодження довідково-бібліографічної, самоосвітньої, інструктивно-методичної роботи бібліотек в усіх областях України в 1934 р. були створені державні обласні бібліотеки.

Для налагодження науково-методичної і бібліографічної роботи при бібліотечному управлінні Наркомосу УРСР було створено науково-методичний кабінет бібліотекознавства і масової бібліографії.

В результаті створення обласних бібліотек, розгортання мережі районних і сільських бібліотек, поповнення їх передовою високодейною літературою, розгрому ворожих буржуазно-націоналістичних елементів, які намагалися підірвати розвиток бібліотечного будівництва, поліпшення справи підготовки бібліотечних кадрів, поліпшилось обслуговування населення літературою, що успішно сприяло виконанню трудящими завдань першої п'ятирічки.

Восени 1933 р. ЦВК і РНК УРСР прийняли спеціальну постанову "Про відповідальність за руйнацію бібліотек і розкрадання та псування книжкових фондів", в якій з усією суворістю революційної законності ставилось питання про збереження соціалістичної власності бібліотек, про притягнення до судової відповідальності винних у руйнації бібліотек, в розкраданні та псуванні книг. Постанова зобов'язувала бібліотечних працівників розгорнути активну боротьбу за збереження соціалістичної власності бібліотек, проводити систематичну роботу серед читачів по вихованню у них почуття любові і бережливого ставлення до книжкових фондів наших бібліотек.

27 березня 1934 р. ЦВК СРСР прийняв постанову "Про бібліотечну справу в Союзі РСР", в якій накресливались шляхи дальшого зміцнення бібліотечної справи в усіх радянських республіках. Ця постанова була конкретною реалізацією і дальшим розвитком ідей В.І.Леніна про єдину планомірну організацію

бібліотечної справи, вона визначила організаційні форми координування роботи бібліотек різних відомств і організацій, підвищила роль і відповідальність Наркомосу, поклавши на нього функції контролю за всіма бібліотеками.

Виходячи з постанови союзного уряду по бібліотечному будівництву, ЦВК і РНК УРСР у цьому ж році прийняли постанову "Про роботу масових бібліотек", яка зобов'язала Наркомос здійснювати керівництво бібліотеками своєї системи і державний контроль за діяльністю всіх бібліотек республіки, незалежно від того, яким організаціям вони підпорядковані. Для керівництва роботою бібліотек на місцях при обласних відділах народної освіти створювались бібліотечні сектори, а при міських і районних - встановлювалась посада бібліотечного інспектора. Для керівництва профспілковими бібліотеками при ВЦРПС та обласних профрадах передбачалось організувати сектори бібліотечної роботи.

Особлива увага Наркомосу зверталася на систематичне і планове комплектування бібліотек, підготовку і перепідготовку бібліотечних кадрів, створення дитячих бібліотек у школах республіки.

25 липня 1934 р. по всій країні розпочався перепис бібліотек. Бібліотечний перепис виявив всі бібліотеки України. За даними перепису на 1 вересня 1934 р. на Україні було 33308/ масових, дитячих, наукових і учбових/ стаціонарних і 17511 пересувних бібліотек. Книжкові фонди усіх бібліотек становили 80.383,8 тис. томів книг з різних галузей знань. Читачів у масових бібліотеках України налічувалося 2708570. Середня кількість читачів на одну масову бібліотеку становила 216 чоловік. Бібліотечних працівників було 13979 / з них 6600 у масових бібліотеках/ .

Масових бібліотек на селі була більшість - 77%, але вони мали зовсім незначну кількість книг - 32% від усього книжкового фонду масових бібліотек. На

одну бібліотеку, що знаходилась в місті, припадало книг більше, ніж у 5 разів порівняно з сільською бібліотекою. Зрозуміло, що таке становище не могло задовольнити дедалі зростаючих культурних вимог сільських читачів. Тому першочерговим завданням, що впливало з результатів бібліотечного перепису, було рішуче збільшення книжкових фондів масових і особливо сільських бібліотек. Дані бібліотечного перепису свідчили також про незначну питому вагу масових бібліотек порівняно з науковими. 7% від загальної мережі бібліотек зосереджували 40% книжкових фондів / 12409 масових бібліотек мали 19339727 книг, 2337 наукових і спеціальних бібліотек - 24325855 книг/ .

Мізерну кількість книг мали дитячі бібліотеки; на кожен з яких припадало, в середньому, лише 467 книг.

Недоліком в роботі бібліотек було і те, що не всі книжкові фонди були розкриті для читачів; в бібліотеках не завжди можна було знайти каталоги, картотеки, оборотність книжкового фонду була дуже низькою.

20 січня 1937 р. Президія ЦВК України прийняла постанову "Про стан роботи бібліотек на селі", в якій вказувалось на незадовільний стан керівництва бібліотечною справою з боку Наркомосу та його органів на місцях. Президія ЦВК зобов'язала органи народної освіти поліпшити справу керівництва бібліотеками, забезпечити впорядкування існуючих та організацію нових колгоспних бібліотек, збільшення книжкових фондів за рахунок нових видань рекомендованої літератури.

В січні 1940 р. Раднарком УРСР постановою "Про роботу масових бібліотек" зобов'язував Наркомос, виконавчі комітети місцевих Рад депутатів трудящих поліпшити керівництво роботою бібліотек, невпинно розгортати будівництво нових бібліотек; з метою забезпечення бібліотек кваліфікованими кадрами - ор-

ганізувати у 1940 р. бібліотечні школи в Дніпропетровській, Кіровоградській, Кам'янець-Подільській областях, в Одесі, Харкові, і Києві - тримісячні курси, а для перепідготовки бібліотечних працівників - місячні курси при обласних бібліотеках.

За матеріалами державної реєстрації на Україні напередодні Великої Вітчизняної війни налічувалося 44662 бібліотеки всіх типів з книжковим фондом 102325837 примірників.

За період, що минув від першого перепису бібліотек у 1934 р., мережа бібліотек зросла на 11354 одиниці. Щороку на Україні, в середньому, відкривалось близько 2 тис. бібліотек. Бібліотеки видали читачам за рік 350965 тис. книг. Кожний читач прочитав за рік, в середньому, 18 книг.

В 1941 р. в бібліотеках України вже працювало 44635 бібліотекарів, з них в масових бібліотеках системи Наркомосу - 10812 чол.

Для підготовки бібліотечних працівників масових бібліотек, на Україні було відкрито ряд учбових закладів. Перше місце серед них належало Харківському бібліотечному інституту, який готував бібліотекознавців, бібліографів, викладачів бібліотечних дисциплін для бібліотечних технікумів і практичних працівників.

Для підготовки бібліотекарів з середньою освітою на Україні працювало сім бібліотечних технікумів. Крім цього було багато курсів для підготовки і перепідготовки бібліотечних кадрів.

Чітко визначилась і система методичного керівництва бібліотеками. Центром методичної роботи в республіці став Центральний науково-методичний кабінет бібліотекознавства і масової бібліографії.

Методичне керівництво в областях покладалось на обласні бібліотеки. Районні бібліотеки здійснювали методичне керівництво сільськими і колгоспними бібліотеками.

Центром наукової і культурної діяльності стали найбільші бібліотеки Радянської України: Публічна бібліотека Академії наук в Києві, в якій нараховувалося 4,5 млн. книг; Харківська наукова бібліотека імені В.Г.Короленка, що мала понад 2 млн. книг; Одеська наукова бібліотека імені О.М.Горького, з книжковим фондом близько 2 млн. примірників та інші.

Велику роль відіграли бібліотеки в піднесенні рівня культури трудящих західних областей України. На території Західної України за часів панської Польщі майже не було державних бібліотек. Мізерну кількість їх становили невеличкі приватні бібліотеки, за користування якими необхідно платити, до того ж література в них була переважно польська - недоступна для широких трудящих мас, зокрема, українців.

В ряді сіл існували "просвітянські бібліотеки", які склались винятково з націоналістичної і релігійної літератури і мали на меті отруювати свідомість трудящих націоналістичним і релігійним дурманом.

Комуністична партія і уряд України з перших днів після визволення західноукраїнських земель особливу увагу приділяють ліквідації неписьменності трудящих, створюють для них школи, театри, клуби, бібліотеки.

В розвитку культури західних областей Радянської України значну роль відіграла постанова РНК УРСР "Про роботу сільських клубів і бібліотек в західних областях УРСР", прийнята в грудні 1940 р., яка стала бойовою програмою дій для виконкомів Рад, відділів народної освіти і всіх культурно-освітніх працівників у визволених областях.

У роки довоєнних п'ятирічок політичний і культурний рівень українського народу набагато зріс, і в цьому немало роль відіграли бібліотеки, які проводили велику масово-політичну і культурно-виховну роботу серед широких мас трудящих. Багато бібліотек напередодні Великої Вітчизняної війни вже перетворили-

ся в справжні вогнища соціалістичної культури.

Бібліотечне будівництво на Україні в післявоєнний період.

Гітлерівські загарбники перетворили в руїни і зга-рища дорогоцінні пам'ятники культури: театри, школи, клуби, бібліотеки і інші культурно-освітні заклади. В столиці Радянської України повністю були знищені республіканська історична бібліотека, Київська бібліотека ім. ВКП/б/, науково-технічна і науково-медична бібліотеки, майже всі профспілкові бібліотеки і бібліотеки підприємств та ряд бібліотек вищих учбових закладів, зруйнована бібліотека Київського державного університету.

Великі збитки нанесені бібліотекам міста Харкова і Харківської області та багатьох інших областей республіки.

ЦК КП/б/У і уряд України приймають ряд важливих рішень, спрямованих на швидку відбудову культурних і культурно-освітніх закладів, на розгортання і посилення масово-політичної і культурно-освітньої роботи серед широких мас населення.

24-26 травня 1944 р. відбувся Пленум ЦК КП/б/У, на якому обговорювалось питання "Про партійно-масову роботу в Сталінській і Харківській областях". Пленум поставив перед партійними організаціями вимогу посилити увагу до роботи культурно-освітніх закладів.

А в вересні 1944 р. ЦК ВКП/б/ прийняв важливу постанову "Про організацію науково-освітньої пропаганди", якою партійні, комсомольські, профспілкові організації, органи народної освіти і культурно-освітні заклади були зобов'язані широко розгорнути пропаганду природничо-наукових знань серед населення. В постанові ЦК КП/б/У, прийнятій по цьому ж питанню в листопаді 1944 р., відзначалось, що проведення науково-освітньої пропаганди серед населення, яке

знаходилося на території, тимчасово окупованій німецько-фашистськими окупантами, набуває особливо великого значення для дальшого піднесення культурного рівня трудящих та подолання пережитків безкультурності і забобонів.

Велике значення для відбудови мережі бібліотек та їх книжкових фондів мали постанови Ради Народних Комісарів УРСР "Про поліпшення комплектування бібліотек" та "Про поліпшення роботи масових бібліотек", які були прийняті в 1945 р. Цими постановами передбачалось швидке відновлення роботи бібліотечних колекторів, планове постачання бібліотек літературою, безперебійне фінансування бібліотек, налагодження справи підготовки бібліотечних кадрів, видання ряду методичних посібників, розгортання роботи бібліотек по організації пересувок та інших форм наближення книг до широких мас населення.

XI Пленум ЦК КП/б/У, обговорюючи в травні 1946 року питання "Про стан культурно-освітньої роботи серед робітників і підприємств міст Ворошиловграда, Маріуполя і в селах Миколаївської області" - зобов'язав обкоми, міськкоми, райкоми партій та Комітет в справах культурно-освітніх установ розширити мережу стаціонарних сільських бібліотек, створити при районних бібліотеках пересувні фонди для обслуговування книгою колгоспного села.

Історичними рішеннями Комуністичної партії з питань ідеологічної роботи визначався основний зміст роботи бібліотек, і боротьба за виконання цих рішень була поставлена перед бібліотечними працівниками України як найважливіше завдання.

Велике значення в справі післявоєнної відбудови бібліотек і покращання обслуговування бібліотеками трудящих відіграла постанова Ради Міністрів УРСР від 5 березня 1947 р. "Про заходи до зміцнення районних і сільських бібліотек" та постанова ЦК КП/б/У від 8 липня 1947 року "Про стан бібліотек і заходи

поліпшення їхньої роботи". В цих постановах особлива увага зверталась на забезпечення бібліотек придатними приміщеннями, застосування ефективних форм масової пропаганди літератури.

25 квітня 1952 р. Рада Міністрів УРСР прийняла постанову "Про заходи поліпшення роботи масових бібліотек", в якій були визначені чіткі настанови для бібліотечних працівників в справі боротьби за піднесення ідейного змісту роботи бібліотек. Постанова стала програмою дальшого розвитку бібліотечної справи на Україні.

XX з'їзд КПРС закликав перетворити бібліотеки в опорні бази партійних організацій для проведення масово-політичної і культурно-освітньої роботи серед населення.

XXI з'їзд КПРС підкреслив велике значення комуністичного виховання трудящих в період поступового переходу від соціалізму до комунізму, необхідність дальшого підвищення рівня ідеологічної роботи і більш тісного зв'язку її з життям, з практикою комуністичного будівництва.

У вересні 1959 р. ЦК КПРС прийняв постанову "Про стан і заходи поліпшення бібліотечної справи в країні". В постанові висвітлені всі основні питання діяльності бібліотек і визначені перспективи розвитку бібліотечної справи в країні. В ній викладені конкретні вказівки про розповсюдження передових методів обслуговування читачів, покращання складу книжкових фондів, ліквідацію паралелізму в розміщенні мережі бібліотек, про вільне користування книжковими фондами усіх бібліотек, удосконалення керівництва бібліотеками і залучення до них громадськості, накреслені заходи по зміцненню матеріально-технічної бази бібліотек.

26 квітня 1960 р. відбувся Пленум ЦК КП України, який обговорив питання "Про стан ідеологічної роботи на Україні та заходи до її поліпшення". Пленум

схвалив і прийняв до керівництва і неухильного виконання постанову ЦК КПРС "Про завдання партійної пропаганди в сучасних умовах".

30 червня 1960 р. Верховна Рада Української РСР прийняла постанову "Про стан і заходи по дальшому поліпшенню культурно-освітньої роботи серед трудящих Української РСР", якою зобов'язала місцеві Ради та їх виконкоми, міністерство культури, Укрпрофраду, керівників господарських, профспілкових, кооперативних та інших громадських організацій забезпечити систематичне проведення змістовної масово-політичної роботи, спрямованої на виконання і перевиконання народногосподарських завдань.

Рішення Комуністичної партії Радянського Союзу, Союзного уряду, ЦК КП України, рішення уряду Радянської України з питань культурного будівництва, зокрема, бібліотечної справи визначили найважливіші завдання і зміст роботи бібліотек України в роки післявоєнної відбудови і дальшого розвитку народного господарства.

Приймаючи цілий ряд рішень, спрямованих на відродження культурно-освітніх закладів та піднесення змісту їх роботи, Комуністична партія і радянський уряд звертають особливу увагу на посилення керівництва культурно-освітніми закладами.

9 лютого 1945 р. Указом Президії Верховної Ради Української РСР при Раді Народних Комісарів УРСР було утворено Комітет в справах культурно-освітніх установ, як орган державного керівництва і контролю за роботою культурно-освітніх закладів республіки.

З метою об'єднання найважливіших ділянок культурного будівництва, в тому числі і бібліотек, безперервного і послідовного проведення в життя виробленої Комуністичною партією політики з питань розвитку соціалістичної культури в 1953 р. на Україні було утворено Міністерство культури Української РСР;

при виконавчих комітетах обласних, міських і районних Рад депутатів трудящих утворені відділи культури.

Порівняно з довоєнним часом мережа бібліотек республіки значно зросла. Про відбудову і розвиток масових бібліотек свідчать такі дані: / табл. I /

Таблиця I

Типи бібліотек	На кінець року				
	1940	1945	1950	1955	1960
Самостійні масові Міні-старства культури УРСР.....	2110	1945	5186	12432	15358
Клубні	6285	736	13280	7963	5462
Профспілкові..	4152	606	3114	4975	6574
Колгоспні.....	6540	75	10846	7189	3346
Інших відомств	2297	590	1777	2518	1883
В с ь о г о....	21384	3952	34203	35077	32623

Отже, порівняно з довоєнним часом мережа масових бібліотек не тільки повністю відбудована, але й зросла за цей час на 11239 одиниць.

До Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні одна / народна / бібліотека припадала на 12500 чоловік, а в 1960 р. - на 1284 чоловіка. До того ж одна бібліотека в той час мала, в середньому, 600 книг, а тепер - 6000.

По кількості масових бібліотек Українська РСР давно випередила всі капіталістичні країни світу. На Україні в 4 рази менше населення ніж в Сполучених Штатах Америки, а масових бібліотек в 4, 1 рази біль-

ше. У нас масова бібліотека є на кожні 1284, а в США — на 20634 чоловіка.

Тепер на Україні в кожній області є обласна бібліотека для дорослих, а також обласна бібліотека для дітей та юнацтва. Вони розповсюджують свій вплив на всю територію області і є методичними та бібліографічними центрами для бібліотек області.

В кожному районному центрі створена районна бібліотека для дорослих, а в кожному місті — міська. В містах і райцентрах створені бібліотеки для дітей та юнацтва.

В післявоєнні роки великих успіхів досягнуто в розвитку бібліотечної справи на селі. Трудівників колгоспного села тепер обслуговують державні сільські бібліотеки, державні приклубні бібліотеки, колгоспні та профспілкові бібліотеки, бібліотеки радгоспів, а також державні центральні районні бібліотеки. Провідна роль серед них належить державним сільським бібліотекам, мережа яких зросла, порівняно з довоєнним часом більше, ніж в 13 разів. До Великої Вітчизняної війни тільки в 6 процентах сільських Рад були створені сільські бібліотеки, а тепер на 11686 сільських Рад припадає 12871 сільська бібліотека.

Для кращого задоволення попиту читачів на спеціальну літературу успішної пропаганди політичних, технічних, сільськогосподарських, медичних та інших наукових знань на Україні створена велика мережа наукових і спеціальних бібліотек.

Для просування технічної літератури до робітників та інженерно-технічних працівників, крім масових створена мережа технічних бібліотек. Це бібліотеки підприємств, конструкторських бюро і проектних установ, науково-дослідних інститутів, технічних учбових закладів, бібліотеки спеціальних видів літератури, а також центральні галузеві і політехнічні бібліотеки.

Відповідно до організації наукової і дослідної роботи в галузі сільського господарства на Україні створена мережа сільськогосподарських бібліотек, куди входять бібліотеки дослідних станцій, галузевих науково-дослідних інститутів та Української академії сільськогосподарських наук.

В республіці створена також мережа медичних бібліотек, які є в кожному обласному центрі, при всіх медичних інститутах та училищах, районних лікарнях, при багатьох міських лікарнях та лікарських дільницях - всього понад 1300 бібліотек.

Крім мережі державних дитячих бібліотек в республіці нараховується близько 30 тис. шкільних бібліотек.

По кількості бібліотек перше місце в республіці займає м. Київ, де нараховується 1120 бібліотек різних відомств і організацій.

Поряд з організацією широкої мережі бібліотек різних відомств і організацій, останнім часом в республіці розгорнувся рух за створення бібліотек на громадських засадах, ініціатором цього руху виступили вчителі Липованської школи Вижницького району Чернівецької області Павло і Параска Ліцмани, які з власних книжок створили на хуторі Вахнівці бібліотеку і самі обслуговують в ній читачів.

Минуло небагато часу, а такі бібліотеки вже створені у великій кількості населених пунктів республіки. В 1961 році понад 200 бібліотек на громадських засадах обслуговують трудящих Дніпропетровщини.

Разом з відбудовою та розгортанням мережі бібліотек в післявоєнні роки проведена велика робота по відновленню і дальшому розвитку книжкових фондів бібліотек.

Відновлення книжкових фондів бібліотек розпочалося зразу ж після звільнення території Радянської України від німецько-фашистських загарбників. У відновленні книжкових фондів бібліотек велику допомогу

подали трудящі братніх республік, бібліотека імені В.І.Леніна, бібліотека Академії наук СРСР; починаючи з 1943 року на Україну почали надходити книги з Державного фонду літератури, який було створено в роки війни для комплектування бібліотек, зруйнованих під час фашистської окупації. Ще до закінчення Великої Вітчизняної війни з Державного фонду літератури в бібліотеки України надійшло 2,4 млн. примірників цінних книг та найважливіших журналів.

Книжкові фонди бібліотек усіх відомств і організацій повністю були відновлені за роки першої післявоєнної п'ятирічки, а протягом останніх десяти років зросли майже в чотири рази. Якщо до Великої Вітчизняної війни в бібліотеках Радянської України нараховувалось 102395,8 млн. примірників книг та журналів, то тепер кількість їх досягає майже 400 млн.

Наведемо дані про відновлення і дальший розвиток книжкових фондів масових бібліотек / табл.2/ .

Таблиця 2

Типи бібліотек	Книг в бібліотеках на кінець року /в тис./				
	1940	1945	1950	1955	1960
Самостійні *					
масові.....	16548,7	6149,5	21322,3	80129,3	125296,0
Клубні.....	37212,8	177,8	6361,4	15818,6	16144,4
Профспілкові.....	12414,5	1136,9	8327,4	21117,0	35098,9
Колгоспні.	1799,3	17,2	3009,5	4668,9	4049,7
Інших відомств.....	240,1	1457,8	1407,0	5999,9	9265,4
Всього...	34715,4	8939,2	40427,6	127580,2	189854,5

За розмірами бібліотечних фондів Радянська Україна випередила всі капіталістичні країни. В 1960 році в масових бібліотеках на 100 чол. припадало 453 книги, а в Сполучених Штатах Америки в 1958 році на 100 чоловік припадало лише 123 книги, в Австрії - лише 34.

Швидкими темпами зростають книжкові фонди самостійних масових бібліотек, кількість книг в них зросла порівняно з довоєнним часом майже у 8 разів. Ще швидше зростають книжкові фонди сільських бібліотек: з 1293,6 тис. в 1940 р. вони збільшились до 69391,6 тис. в 1960 р., або в 54 рази.

За обсягом, змістом і характером книжкових фондів не має собі рівних в республіці Державна публічна бібліотека Академії наук УРСР. В її книгосховищах нараховується 6 млн. книг, 10,5 млн. газет, 200 тис. рукописів, близько 140 тис. нот.

В книгосховищах Одеської наукової бібліотеки імені О.М.Горького знаходиться понад 2 млн. примірників книг і близько 800 тис. періодичних видань журналів та газет. В фондах Харківської наукової бібліотеки імені В.Г.Короленко нараховується понад 3 млн. книг, журналів і газет.

Кожна обласна бібліотека тепер має, в середньому, 300 тис. примірників книг /в 1940 році 126 тис./, а в таких бібліотеках, як Сталінська - 583 тис. примірників, в Дніпропетровській обласній бібліотеці в 1960 році було 548 тис. примірників книг з різних галузей знання.

Зовсім зникли "карликові" бібліотеки на селі, в яких нерідко нараховувалось 200-500 книжок.

Поряд з кількісним ростом книжкових фондів поліпшується і їх якісний склад. В масових бібліотеках в праці основоположників марксизму-ленінізму, твори класиків російської і української літератури, літератури народів СРСР, твори сучасних радянських і зарубіжних письменників, політична і наукова літера-

тура, технічні і сільськогосподарські книги.

Книжкові фонди бібліотек комплектуються відповідно до економіки районів.

Однією з специфічних особливостей наукових і спеціальних бібліотек є наявність в більшості з них значної кількості іноземної літератури, а в технічних бібліотеках—спеціальних видів літератури: патентів, стандартів, каталогів на обладнання і виробу промисловості, а в ряді бібліотек — і вузьковідомчої технічної документації.

Говорячи про зростання книжкових фондів бібліотек Радянської України не можна не згадати про те, що значна частина робітників, колгоспників, інженерів, вчителів, лікарів та інших працівників науки і культури із року в рік створюють свої власні бібліотеки, які доповнюють мережу державних бібліотек.

Ентузіасти бібліотечної справи дбають про те, щоб книгами особистих бібліотек могли користуватися всі, хто в них має потребу. Наприклад, читач Недригайлівської районної бібліотеки Сумської області Ф.Сахно склав каталог особистих книг і передав його в бібліотеку. Тепер на Україні є чимало районів та сільських бібліотек, в яких створені каталоги особистих бібліотек.

В післявоєнні роки провадиться робота по поліпшенню умов для роботи бібліотек, для них будуються нові приміщення. Так, нове приміщення збудовано в 1956 році для Сталінської обласної бібліотеки. У новому приміщенні Вінницької обласної бібліотеки книгосховище розраховане на 650 тис. томів, лекційний зал на 200 місць, великий зал абонементів, тут є 2 читальні для наукових працівників, просторі кабінети, методичного та бібліографічного відділів. Посилену увагу приділяється також впорядкуванню і будівництву сільських бібліотек.

У відродженні та розгортанні роботи бібліотек велику роль відіграє бібліотекар, який став високо осві-

ченою людиною з широким світоглядом.

В масових бібліотеках республіки в 1960 році працювало 30981 бібліотечних працівників, з них: 19128 обслуговують трудівників колгоспного села. Читачів технічних і спеціальних бібліотек обслуговують 7267 бібліотечних працівників. Велика кількість бібліотечних працівників є в шкільних бібліотеках. Ця багатотисячна армія бібліотекарів – пропагандистів соціалістичної культури, активних учасників соціалістичного будівництва своєю змістовною роботою зуміла перетворити бібліотеки на справжні вогнища культури і освіти.

Завдяки піклуванню Комуністичної партії і Радянського уряду створені необхідні умови для підготовки бібліотечних кадрів. Підготовку бібліотечних кадрів вищої кваліфікації було розпочато в перші дні після звільнення від фашистських окупантів міста Харкова на бібліотечному факультеті Харківського педагогічного інституту. В 1947 році відновлено Харківський бібліотечний інститут, в Києві, Львові створені консультаційні пункти інституту.

Після Великої Вітчизняної війни майже в усіх областях України були створені технікуми для підготовки культурно-освітніх працівників. При технікумах створені бібліотечні відділи. Тепер на Україні є 23 технікуми, які дали можливість задовольнити майже повністю потребу в кадрах бібліотечних працівників.

Поряд із стаціонарною підготовкою бібліотечних працівників розвивається й заочна система навчання. Заочні відділи створені при всіх технікумах підготовки культурно-освітніх працівників; з 1948-1949 навчального року організовано заочний відділ при Харківському бібліотечному інституті.

В останні роки проводиться значна робота по створенню учбових закладів для підготовки бібліотечних

працівників на громадських засадах. Так, у Чернігівській області створено університет по підготовці громадських бібліотекарів і поширювачів книг.

Більш систематичною і організованою стала робота по підвищенню кваліфікації бібліотекарів. В 1956 році Міністерство культури УРСР створило інститут підвищення кваліфікації керівних працівників культури, зокрема, бібліотекарів різного профілю.

Розвиток мережі бібліотек, навпинний рост та поліпшення якості книжкових фондів, поліпшення матеріальної бази бібліотек, чітка організація справи підготовки та перепідготовки бібліотечних кадрів - все це створює великі можливості для кращого обслуговування трудящих.

Після XXI з'їзду КПРС почалось більш доцільне розміщення існуючих бібліотек і широке використання різноманітних форм наближення бібліотечних книг до населених пунктів, населення яких було поза увагою бібліотек. Першими розпочали цю роботу бібліотечні працівники Вовчанського району на Харківщині. Вовчанський районний відділ культури і районна бібліотека з допомогою Харківського бібліотечного інституту склали план бібліотечного обслуговування всіх населених пунктів району, внаслідок якого збільшилась кількість читачів в сільських та клубних бібліотеках.

Досвід роботи Вовчанської районної бібліотеки був широко використаний бібліотеками Сумської і інших областей України.

Впровадження планів бібліотечного обслуговування трудящих дало можливість не тільки прискорити розв'язання питання обслуговування книгою кожного населеного пункту і більш раціонального розміщення мережі масових бібліотек, але й сприяло залученню громадськості, партійних і комсомольських організацій до бібліотечного будівництва, а також дало змогу координувати роботу бібліотек всіх відомств і органі-

зацій, залучаючи до обслуговування трудящих книгою не тільки державні масові бібліотеки, а й приклубні, колгоспні, профспілкові та інші бібліотеки.

Успішному виконанню завдань, визначених постановою ЦК КПРС про обслуговування книгою кожного населеного пункту, кожної сім'ї сприяють міжвідомчі плани бібліотечного обслуговування населення, що почали складатись з 1959 р. на 1960-1962 р.

В післявоєнні роки значно посилилась робота по обслуговуванню населення поза бібліотекою при допомозі філіалів, пунктів видачі книг, пересувних бібліотек, книгоношення.

В 1960 р. трудящих колгоспів, радгоспів, підприємств і насамперед тих, що живуть далеко від стаціонарних бібліотек, обслуговували 32717 пересувних бібліотек, організованих масовими самостійними бібліотеками. Тепер пересувками користується 1474, 5 тис. читачів, або 12, 7% всієї кількості читачів, які обслуговуються масовими самостійними бібліотеками.

Приблизно з 1950 р. намітилась тенденція переміщення основного центра організації пересувних бібліотек від районних до сільських бібліотек, майже відпала потреба в організації пересувок з боку обласних бібліотек. Якщо до Великої Вітчизняної війни всі сільські бібліотеки разом обслуговували 230, 6 тис. читачів, то в 1960 р. лише пересувки сільських бібліотек обслуговували 816, 0 тис. читачів.

Для наближення книги до широких мас населення в багатьох бібліотеках з активу читачів організують книгоношення. Книгоноші розносять книги і іншу літературу жителям віддалених населених пунктів - окраїн міста, на хутори, у виробничі бригади колгоспів, працівникам тваринницьких ферм, передовикам сільського господарства, інвалідам Великої Вітчизняної війни, багатодітним матерям.

Останнім часом працівники Харківського тракторного заводу виступили з хорошою ініціативою - обслуго-

вують в поїздах робітників, що повертаються з роботи додому. Громадські книгоноші роздають пасажирам літературу, проводять голосні читання, бесіди про міжнародне становище.

З кожним роком зростає кількість читачів, які використовують заочний абонемент. В 1946 р. заочним абонементом самостійних масових бібліотек користувалось тільки 1711 читачів, а в 1960 р. ним тільки в Вінницькій обласній бібліотеці користувалось 682 читачі, з них 122 колгоспники, 46 робітників.

При допомозі заочного абонементу Вінницької обласної бібліотеки 180 читачів закінчили в 1960 р. педагогічний інститут, 12 колгоспників - сільськогосподарську академію, 28 - сільськогосподарські інститути.

Одним із досягнень бібліотечної справи на Україні є широке застосування міжбібліотечного абонементу. Найбільшим центром міжбібліотечного абонементу в Харківська наукова бібліотека імені В.Г.Короленка, яка щороку видає, в середньому, 55 тис. книжок.

Про велику популярність міжбібліотечного абонементу свідчить такий факт. В 1950 р. всі масові бібліотеки України одержали для своїх читачів 39,2 тис. книг, а в 1960 - 105,7 тис.

Тепер уже є чимало районних і міських бібліотек, які починають відігравати роль центрів міжбібліотечного абонементу в своїх районах і містах.

Велику роль в справі залучення до користування бібліотеками широких мас трудящих відіграли пункти видачі книг. Так, сільські бібліотеки Закарпатської області організували в 1960 р. 224 пункти видачі книг.

В справі доведення бібліотечної книги до кожної колгоспної сім'ї велике значення мало проведення працівниками бібліотек при допомозі активу читачів подвірних обходів села.

Останнім часом для наближення книг у віддалені населені пункти використовуються бібліотеки-автобуси. Бібліотека-автобус Сталінської обласної бібліотеки обслуговує шахтарські селища "Сонячне" та "Шахтобудівник".

З ініціативи деяких бібліотечних працівників висунуто ще одну цікаву форму обслуговування читачів, що заслуговує всілякої підтримки. Такою формою є перехід бібліотек на безперервний тиждень з подовженим робочим днем. В Дніпропетровській області з подовженим робочим днем і без вихідних уже почали працювати біля 300 міських, районних, сільських та профспілкових бібліотек.

З метою залучення нових читачів бібліотеки використовують звіти перед населенням, організовують дні, тижні та місячники книги по різним питанням. Для пропаганди бібліотек ентузіасти бібліотечної справи виготовляють бібліотечні плакати, листівки, використовують пресу, радіо, телебачення.

Серед бібліотек Львівщини, за почином культурно-освітніх працівників Рава-Руського району, розгорнулося змагання за почесне право називатись бібліотекою відмінної роботи. В основі цього змагання - прагнення бібліотечних працівників активніше допомагати трудящим у виконанні семирічки, боротьба за забезпечення високого рівня всієї роботи по бібліотечному обслуговуванню населення. В ході змагання 167 бібліотек області одержали звання "Бібліотека відмінної роботи". Таке почесне звання завоювали також чимало бібліотек Херсонської, Полтавської та інших областей республіки.

Як бачимо, в післявоєнний період бібліотечна громадськість при підтримці партійних і радянських організацій, при допомозі активу читачів багато зробила в справі доведення бібліотечної книги до широких мас трудящих, зокрема, до кожної колгоспної сім'ї, добилась значних успіхів в справі залучення читачів з дорослого населення.

Приймаючи активну участь в політичному і господарському житті країни, завжди намагаючись допомогти трудящим при допомозі книги у виконанні народногосподарських завдань, бібліотечні працівники використовують велику кількість різноманітних форм пропаганди книг і разом з тим створюють нові форми, вдосконалюють методи індивідуальної і масової роботи з читачем.

В практиці масової роботи міцно закріпились голосні читки літератури та бесіди про прочитані книги, книжкові виставки, бібліотечні плакати, літературно-художні вечори, читацькі конференції, лекції, і доповіді на актуальні теми тощо.

Все більше і більше організують бібліотеки читацьких конференцій і літературних вечорів на актуальні теми, тісно пов'язані з виробничим профілем району, колгоспу. Значне місце в обговоренні на читацьких конференціях займають книги про досвід передовиків сільського господарства, новаторів виробництва.

В практику культурно-освітньої роботи бібліотек все більше входять тематичні вечори, зустрічі новаторів соціалістичного сільського господарства з населенням, які проводяться разом із клубами чи Палацями культури.

Починаючи з 1958 р. бібліотечні працівники спрямували свою увагу на організацію вільного доступу читачів до книжкових фондів. Вільний доступ забезпечує можливість ближчого, досконалішого ознайомлення читачів з книжковими багатствами бібліотек, дає змогу повніше задовольнити запити різних груп читачів, ширше використовувати книжкові фонди.

Новий метод обслуговування трудящих успішно впроваджують тисячі бібліотек України. Його все більше впроваджують масові бібліотеки, він широко застосовується і в великих наукових та технічних бібліотеках. На цю форму роботи перейшли всі районні, сільські та 38 колгоспних бібліотек Дніпропетровської

області – всього 358 бібліотек. Вільний доступ читачів до книг запровадили 497 бібліотек Полтавщини.

Бібліотечний плакат, як одна з дійових форм пропаганди книги, дедалі завойовує більше місце в діяльності масових бібліотек. Тепер уже навіть важко знайти районну чи сільську бібліотеку без бібліотечних плакатів. Так, Щорсівська сільська бібліотека Судакського району Кримської області випустила в 1959 р. 15 бібліотечних плакатів.

Така специфічна форма масової роботи як бібліографічний огляд літератури, яка ще не так давно мало застосовувалась в практиці роботи міських і районних бібліотек, тепер широко використовується сільськими бібліотеками. Якщо всі самостійні масові бібліотеки провели в 1960 р. в II разів більше бібліографічних оглядів літератури, ніж в 1950 р., то сільські бібліотеки збільшили їх кількість за цей час майже в 40 разів.

В практиці роботи бібліотек все більшого розвитку набуває бібліографічна інформація читачів – виробничників про найновіші досягнення вітчизняної і зарубіжної науки і техніки.

Основною базою для проведення довідково-бібліографічної роботи є найбільші бібліотеки республіки, що мають великі книжкові фонди і добре підібраний довідково-бібліографічний апарат: Державна республіканська бібліотека імені КППРС, Державна Публічна бібліотека Академії наук УРСР, бібліотека Київського державного університету, Одеська наукова бібліотека імені О.М.Горького, Харківська наукова бібліотека імені В.Г.Короленка, республіканська наукова медична бібліотека, Державна історична бібліотека УРСР і недавно створена республіканська технічна бібліотека.

За післявоєнні роки ці бібліотеки підготували та видали чимало реєстраційних бібліографій з найважливіших питань науки, техніки, історії, літератури і

мистецтва. Поряд з цим вони, а також обласні та інші бібліотеки, систематично видають рекомендаційні покажчики літератури з різних галузей знання. Львівська обласна бібліотека підготувала і видала в 1960р. 12 рекомендаційних покажчиків літератури.

В масовій роботі бібліотек усе більше місце займає виробництво, люди, які живуть і працюють поряд з бібліотекою, а це, в свою чергу, сприяє розвитку краєзнавчої роботи бібліотек.

В квітні 1959 р. працівники Ічнянської районної бібліотеки на Чернігівщині одними з перших в республіці обладнали літературно-меморіальний куток, присвячений своїм землякам В.Чумаку і С.Васильченку. А через рік в бібліотеках Чернігівської області вже було 130 таких кутоків.

За прикладом ічнянців літературно-меморіальні музеї почали організовувати інші бібліотеки республіки. Чимало бібліотек ведуть літописи свого колгоспу, села чи міста, в спеціальні книги записують спогади і розповіді про передових людей та їх досягнення. Так, досягнення кращих новаторів виробництва стають надбанням громадськості.

Дуже важливо те, що за останній час пропаганда літератури про нашу батьківщину набула в бібліотеках більш конкретного характеру. В поняття "Батьківщина" бібліотекарі почали вкладати зміст "Наша область", "Наше місто", "Наш район", "Наш колгосп".

В складі читачів за останні роки відбулися надзвичайно важливі зміни, що відображають ріст культурно-технічного рівня і свідомості радянських людей, найбільш важливим є значне збільшення в усіх бібліотеках кількості читачів-робітників: новаторів виробництва, робітників-заочників різних учбових закладів.

В справі залучення читачів з року в рік зростає роль масових самостійних бібліотек. Так, до Великої Вітчизняної війни бібліотеки всіх відомств і організацій обслуговували 9195544 читачів / самостійні ма-

сові - І949803/, а в І960 р. тільки самостійні масові бібліотеки вже обслуговували 12215700 читачів, або в 6,3 рази більше, ніж до війни.

Особливо зросла кількість читачів масових самостійних бібліотек західних областей України. Якщо до Великої Вітчизняної війни всі масові бібліотеки / системи Наркомосу, профспілкові, колгоспні та інших відомств і організацій - всього 5630/ семи західних областей обслуговували 688363 читачів, то тепер тільки самостійні масові бібліотеки цих областей / всього - 4І92 бібліотеки/ обслуговують 2545600 читачів.

Самостійні масові бібліотеки Львівської області тепер обслуговують 1015,6 тис. читачів, або майже в 1,5 рази більше ніж усі масові бібліотеки західних областей України до Великої Вітчизняної війни.

Кількість читачів в сільських бібліотеках зростає нечуваними темпами: в І960 р. вони обслуговували 6559,2 тис. читачів, або в 28 разів більше, ніж до війни.

Значну кількість робітників, інженерно-технічних працівників, вчених, лікарів, агрономів, вчителів і інших працівників залучили до користування бібліотечними книгами наукові і спеціальні бібліотеки. Державна публічна бібліотека Академії наук УРСР, республіканська бібліотека імені КПРС, Харківська наукова бібліотека імені В.Г. Короленка, Одеська наукова бібліотека імені О.М.Горького щороку обслуговують по 25-30 тис. читачів кожна.

Велику армію читачів-учнів та вчителів охоплюють шкільні бібліотеки. На Україні в загальноосвітніх школах навчається понад 6 млн. учнів та близько 400 тис. вчителів. Переважна більшість їх користується сільськими бібліотеками.

З ростом читачів зростає і книговидача в усіх, зокрема, масових самостійних бібліотеках. В І960 р. ці бібліотеки видали своїм читачам 249769,2 тис. книг, або в 7 разів більше порівняно з довоєнним часом.

Зростає питомі вага книговидач, зроблених сільськими бібліотеками. В 1960 р. читачі сільських бібліотек прочитали 114436, 5 тис. книг, що складає 46% від загальної книговидачі масових самостійних бібліотек, в той же час, як до війни сільські бібліотеки видали своїм читачам лише 2899, 0 тис. книг, або 8% до загальної книговидачі.

За кількістю книговидач на душу населення бібліотеки України давно випередили бібліотеки Сполучених Штатів Америки та інших капіталістичних країн. В США на одну тисячу населення в публічних бібліотеках припадало в 1958 р., в середньому, 3 тис. книговидач, а в бібліотеках Української РСР лише в самостійних масових / не рахуючи профспілкових, клубних, колгоспних та інших/ на одну тисячу населення припадає майже 6 тис. книговидач на рік.

Читач навчився критично підходити до вибору книг для читання. В сотнях читацьких формулярів записані наукові праці, науково-популярна і науково-технічна література, художні твори. Читачі бібліотек проявляють глибокий інтерес до творів основоположників марксизму-ленінізму.

Провідне місце в роботі бібліотек займає пропаганда суспільно-політичної літератури. Видача її зросла в самостійних масових бібліотеках з 6386 тис. в 1950 р. до 22495, 2 тис. примірників в 1960 р.

В роботі бібліотек з суспільно-політичною літературою основними завданнями були: пропаганда літератури про керівну і спрямовуючу роль Комуністичної партії в справі побудови комунізму в нашій країні; в боротьбі за збереження миру та послаблення напруженості в міжнародних відносинах; пропаганда рішень партії і уряду, спрямованих на дальший розвиток промисловості та сільського господарства; пропаганда літератури про дружбу народів Радянського Союзу, ленінську національну політику, розквіт Радянської

України в єдиній сім'ї братніх народів СРСР; пропаганда літератури про успіхи країн народної демократії.

Практичною відповіддю бібліотек на рішення партії в галузі ідеологічної роботи є створення при бібліотеках кабінетів політичної освіти на громадських засадах. 12 таких кабінетів створено, наприклад, при бібліотеках Бершадського району на Вінничині.

Велике місце в роботі бібліотек належить науково-освітній пропаганді. В бібліотеках систематично влаштовуються виставки книг по природознавству, проводяться цикли лекцій, влаштовуються огляди літератури та вечори на теми: "Значення природознавства для виховання матеріалістичного світогляду", "Непримиренність науки і релігії", "Атомна енергія та її використання у наукових і практичних цілях", "Нове в науці про походження людини", "Правда про релігію" тощо.

Великого значення набула в бібліотеках технічна пропаганда. Видача технічної літератури в бібліотеках України з року в рік зростає. Якщо в 1950 р. читачам масових самостійних бібліотек було видано 2020,3 тис. примірників технічної літератури, то в 1960 р. її кількість зросла до 10226,9 тис.

Провідне місце в роботі бібліотек з технічною літературою зайняли такі теми: "Підвищення продуктивності праці - вирішальна умова піднесення народного господарства", "Досвід новаторів виробництва - в маси", "Наша країна - країна радіо", "СРСР - велика залізнична держава", "Штучні супутники землі", "Машинобудування в семиріччі", "Енергетика в семиріччі", "Людина перемагає космос", "Автоматика - техніка комунізму", та інші.

Значних успіхів досягли бібліотеки в пропаганді сільськогосподарської літератури. Виходячи з постанов партії і уряду про круте піднесення соціалістичного господарства, бібліотечні працівники стали на

шлях перебудови своєї роботи з метою надання дійової допомоги широким колгоспним масам, працівникам радгоспів в їх боротьбі за перетворення в життя рішень партії і уряду.

Основна кількість видаваної сільськогосподарської літератури припадає на сільські бібліотеки. В 1960 р. тільки сільські бібліотеки видали значно більше сільськогосподарської літератури, ніж в 1950 р. Її видали всі масові самостійні бібліотеки. Таких успіхів бібліотеки домоглися внаслідок впровадження в життя планів бібліотечного обслуговування, книгоношення, подвірних обходів, організації пунктів видачі книг, пересувних бібліотек, внаслідок різноманітних заходів по пропаганді сільськогосподарської літератури.

Велику вагу приділяють бібліотеки пропаганді художньої літератури, бо радянська художня література є могутнім засобом комуністичного виховання трудящих.

Видача художньої літератури в масових самостійних бібліотеках становить 43% до всієї виданої літератури. За 1960 р. бібліотеки видали читачам 107595,8 тис. творів художньої літератури, або на 76633,8 тис. більше, ніж в 1950 р.

Провідними темами по пропаганді художньої літератури були: "Комуністична партія - керівна і направляюча сила радянського суспільства в художній літературі", "Дружба народів СРСР в художній літературі", "Віковічна дружба українського і російського народів в художній літературі", "Трудові подвиги радянських людей в художній літературі", "Боротьба за мир в художній літературі", "Колгоспне село в художній літературі", "Образ нашого сучасника в українській художній літературі", "Радянська поезія про героїку праці" та ін.

Розглядаючи бібліотечне будівництво на Україні та діяльність бібліотек, необхідно простежити, як

вони допомагали трудящим республіки у виконанні народногосподарських завдань, в розвитку соціалістичної культури, простежити роль бібліотек в справі комуністичного виховання трудящих. Бо в цьому й полягає основне завдання бібліотек, на це спрямована їх робота в післявоєнний період.

Зрозуміло, що визначити ефективність бібліотеки у виконанні трудящими того чи іншого виробничого процесу нелегко, бо безпосередньої участі в ньому бібліотека не бере. В.І.Ленін вчив: "Результати політичної освіти можна виміряти тільки поліпшенням господарства ... Треба, щоб наша пропаганда, наші підручники, наші брошури були сприйняті народом на ділі і щоб результатом цього було поліпшення народного господарства".^{1/}

Важко знайти таку ділянку господарського чи культурного життя нашої країни, де бібліотека при допомозі книги не брала б участі.

Ось як відзивається Є.О.Долинюк про книгу: "Значення книг величезне. Вони розповідають про рідну Батьківщину й працю чудових людей, допомагають нам виховувати в собі високі якості будівника комунізму, служать посібниками в праці.

Робітник читає літературу про техніку, щоб краще керувати найновішими агрегатами, колгоспник - щоб вирощувати багаті врожаї. Отож і я, задумуючись над тим, як підвищити врожаї кукурудзи, звернулася до сільської бібліотеки. Мені дали кілька книжок. Пізніше регулярно ознайомлювали з усіма матеріалами про передовий досвід вирощування кукурудзи, її агротехніку.

Наполеглива праця, глибоке бажання домогтися високих показників, знання, здобуті з книжок, - ось умови успіхів моїх власних і ланки в цілому".²

1. В.І.Ленін. Твори, т. 33, стор. 63.

2. "Сод. культура", 1960, № 4, стор. 33

Можна навести безліч прикладів того, як бібліотеки активною рекомендацією кращої літератури подають трудящим велику допомогу у виконанні і перевищенні виробничих завдань, допомагають їм вдосконаливати виробництво, здобувати нові знання, оволодівати новими професіями, створювати нові блага економічної і духовної культури.

В поліпшенні роботи бібліотек по пропаганді літератури та обслуговуванню читачів велике значення має надання бібліотекам методичної допомоги. Методична робота з кожним роком займає все більше місце в діяльності бібліотек. Надбано вже значний досвід цієї роботи, визначились основні форми методичної допомоги бібліотекам.

Справжньою школою по обміну досвідом бібліотечних працівників республіки стали наради та семінари, які систематично проводяться в столиці Радянської України, обласних та районних центрах.

Методичне керівництво на Україні організовано відповідно до побудови системи бібліотек республіки. Кожна мережа бібліотек має свою центральну бібліотеку, яка виконує функції центрального методичного центру. Так, методичним центром для мережі масових самостійних бібліотек є республіканська бібліотека імені КПРС, для мережі бібліотек Академії наук УРСР Державна публічна бібліотека Академії наук УРСР, для мережі медичних бібліотек – Республіканська наукова медична бібліотека.

Основними формами методичної роботи, які міцно ввійшли в практику роботи бібліотек України, є методичні листи і посібники, безпосередній інструктаж бібліотекарів, методичні наради, узагальнення і розповсюдження передового досвіду, курси підвищення кваліфікації і методичні семінари.

Як і інші обласні бібліотеки велику методичну роботу проводить Львівська обласна бібліотека. В 1960 році нею складено 20 методичних листів на теми: "Від-

значення бібліотеками 90-річчя з дня народження В.І. Леніна"; "Масово-політичну роботу серед читачів - на рівень завдань комуністичного будівництва", "Пропаганда бібліотеками рішень ХХІ з'їзду КП України", "Пильність - наша зброя", "Робота бібліотек по комуністичному вихованню трудящих", "Рішення липецького Пленуму ЦК КПРС - в життя", "За дійовість науково-атеїстичної і природничо-наукової пропаганди", "Як організувати роботу бібліотечної ради" та інші.

Майже в кожній бібліотеці області на ці теми були організовані книжкові виставки, оформлені бібліотечні плакати, складені списки літератури, проводились голосні читання і бесіди, бібліографічні огляди.

Відмітною рисою методичних матеріалів останніх років є те, що розмова в них про найважливіші політичні і господарські завдання тісно пов'язується з пропагандою краєзнавчої роботи. Головне в методичних матеріалах - їх активний, дійовий характер, допомога масовим бібліотекам йти в ногу з життям, відгукуватись на всі події, що відбуваються в той чи інший період.

Однією з важливих форм методичної роботи є підвищення кваліфікації бібліотекарів на районних семінарах. Семінари тепер скликаються регулярно, щомісяця в усіх районних бібліотеках.

З кожним роком посилюється методична робота районних бібліотек. Тепер на Україні є немало районних бібліотек, які і самі добре працюють і систематично подають методичну допомогу бібліотекам свого району: Лебединська районна бібліотека, Сумської області, Звенигородська районна бібліотека Черкаської області, Снігурівська районна бібліотека Миколаївської області, Тербовлянська районна бібліотека Тернопільської області та багато інших.

Останнім часом при Міністерстві культури УРСР, обласних, міських і районних управліннях культури

створено чимало міжвідомчих Рад, які безпосередньо займаються проблемами бібліотечного будівництва, згуртовують на це працівників різних відомств і організацій.

Створення міжвідомчих бібліотечних Рад дозволило координувати роботу бібліотек всіх відомств і систем. Завдяки роботі міжвідомчих бібліотечних Рад вдалося зробити перші кроки по координації методичної роботи і підвищенню кваліфікації бібліотечних кадрів, складати єдині плани бібліотечного обслуговування населення.

Посилення керівництва бібліотечною справою, систематичне проведення нарад бібліотечних працівників, організація семінарів, видання посібників, безпосередня методична допомога з боку бібліотек – методичних центрів – все це сприяло успішній відбудові і розвитку мережі бібліотек та їх книжкових фондів, залученню широких мас трудящих до користування бібліотеками.

Заступник директора
Республіканської медичної бібліотеки
по науковій частині

П.В.КОЛОМІЄЦЬ

СТВОРЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ІСТОРИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УРСР ТА ЇЇ ДІЯЛЬНІСТЬ .

Державна Історична бібліотека УРСР була створена в Києві в кінці 1939 р. за постановою ЦК КП/б/У і Ради Народних Комісарів УРСР як республіканська науково-дослідна і культурно-освітня установа.

Перед бібліотекою ставилось завдання сприяти розвитку радянської історичної науки і підвищенню історичної освіти в Українській РСР, подавати допомогу науковим працівникам і викладачам в їх теоретичній праці в галузі історії і в викладанні історичних дисциплін в учбових закладах, а також вести пропаганду марксистсько-ленінської історичної науки серед широких мас трудящих.

Знаходилась Історична бібліотека в одному з приміщень музею-заповідника "Киево-Печерська Лавра". Її фонди створювалися на базі книжкових фондів Київського Історичного і Антирелігійного музеїв, серед яких була досить цінна історична література відомої бібліотеки митрополита Флавіана. Крім того, багато бібліотек країни передали з своїх фондів Державній Історичній бібліотеці УРСР біля 200000 книг і до 1941 р. вона вже мала біля 500000 одиниць. Проте, до Великої Вітчизняної війни книжковий фонд бібліотеки ще дуже мало використовувався. Так, в 1940 р. було оброблено і систематизовано лише біля 40000 екземплярів, а читачів нараховувалось лише 138 чол.

В період тимчасової окупації міста Києва, німецько-фашистські загарбники зірвали приміщення бібліотеки, а книжкові фонди її вивезли в Німеччину.

Після закінчення Великої Вітчизняної війни Державну Історичну бібліотеку довелось фактично створювати заново, бо її довоєнних книжкових фондів не

залишилось. Щоправда, частину цих фондів було повернено з Німеччини, але їх розподілили між іншими бібліотеками країни. Зокрема, частина книг бібліотеки Флавіана потрапила в Публічну бібліотеку АН УРСР, де вони й зберігаються поки що неупорядкованими.

За розпорядженням Ради Міністрів УРСР діяльність Державної історичної бібліотеки УРСР відновлена з III кварталу 1946 р. Перед невеликим колективом працівників / спочатку він складався лише з 5 осіб / ставилось насамперед важке і складне завдання - зібрати книжкові фонди історичного профілю, що за кількістю і якістю відповідали б завданням Історичної бібліотеки.

В умовах післявоєнної розрухи нелегко було вирішити також питання про приміщення для бібліотеки. За рішенням Уряду УРСР вона була тимчасово розміщена в Київському історичному музеї / в двох залах /.

В таких важких умовах перших післявоєнних років почався організаційний період в житті бібліотеки. Але колектив працівників не зважав на труднощі, не гребуючи важкою чорною роботою, самовіддано працював, виявляючи настирливість і любов до своєї справи. Постійну і всебічну допомогу в роботі подавали партійні і радянські органи.

Над збиранням фондів бібліотеки багато попрацював тов. М.І.Закопайло, який був першим її директором після війни. За короткий строк були налагоджені зв'язки з багатьма бібліотеками та іншими установами країни. Тов. Закопайло здебільшого особисто виїжджав на місця для відбору літератури та відправки її до Києва. Він зумів згуртувати колектив на боротьбу за максимальне скорочення строку організаційного періоду, щоб якнайшвидше відкрити бібліотеку для загального користування.

Створенню книжкових фондів бібліотеки сприяв Комітет у справах культурно-освітніх установ при Раді Міністрів УРСР, при допомозі якого лише в 1947-

1948 рр. було одержано понад 44000 екземплярів різної літератури.

Оформившись юридично, як установа, бібліотека зразу ж налагодила зв'язки з Державним фондом літератури в Москві, Ленінграді та інших містах нашої країни. До 1950 р. бібліотека одержала з Державного фонду літератури понад 20000 екз. книг та періодичних видань. Понад 21000 екз. для неї виділила з своїх фондів Всесоюзна бібліотека ім. Леніна, 16000 екз. - Державна публічна історична бібліотека РРФСР, біля 4500 екз. - бібліотека ім. Салтикова-Щедріна, понад 2400 екз. - ФБОН АН УРСР, біля 5400 екз. - бібліотека Академії суспільних наук при ЦК КПРС. Багато книг та журналів було одержано від Всесоюзної бібліотеки іноземної літератури, Центральної наукової бібліотеки МІС СРСР, бібліотеки ВПШ при ЦК КПРС та ін. Як подарунки було одержано також літературу від Румунської та Польської Академій наук.

Дуже велику допомогу в комплектуванні книжкових фондів Історичної бібліотеки подали українські наукові та обласні бібліотеки, бібліотеки м. Києва, історико-краєзнавчі музеї та інші культурно-освітні установи України, хоч багато з них також зазнали великих втрат за роки війни. Зокрема бібліотекою одержано біля 23000 цінних історичних книг з Полтавської обласної бібліотеки, понад 11000 - з Одеської наукової бібліотеки та біля 8000 книг з Публічної бібліотеки АН УРСР.

До 1952 р. було одержано багато книг більше як з 50-и бібліотек Радянського Союзу; біля 1600 книг надійшло в вигляді подарунків від окремих осіб.

Одночасно з придбанням книг в порядку книгообміну бібліотека одержала 19193 обов'язкових / платних / примірників. Закупила книг і одержала періодичних видань по щорічній підписці 13854 одиниці.

Таким чином, на початок 1952 р. фонди бібліотеки,

які, в основному, відповідали профілю Історичної бібліотеки, становили 235805 екземплярів.

Бібліотека одержала приміщення / 560 м²/ в будинку Київського Планетарію / вул. Челюскінців, 17/ в центрі Києва, де було обладнане книгосховище на 120000 прим. та читальний зал на ~~60~~ місць, і з 30 червня 1952 р. почала масове обслуговування читачів. На жаль за браком приміщення значну частину книжкових фондів бібліотеки довелось розмістити в стосах в одному з приміщень Києво-Печерської Лаври, і читачі до них доступу не мали. В цьому законсервованому фонді були стародруки, велика кількість іноземної літератури, значна кількість періодики / в тому числі газети/ .

В 1952 р. оформилась організаційна структура Історичної бібліотеки. В її складі почали працювати відділи: комплектування й обробки, обслуговування, бібліографічний, іноземної літератури, спецфонд та господарська частина. Отже був закінчений організаційний період в діяльності Державної історичної бібліотеки УРСР.

Надалі книжкові фонди бібліотеки безперервно поповнювались, але, в основному, вже шляхом одержання обов'язкових платних примірників, закулки в книжкових магазинах та підписки на періодичні видання. Лише незначну частину літератури / біля 6500 пр./ в наступні роки одержано шляхом книгообміну.

На 1 січня 1961 р. в книжкових фондах Історичної бібліотеки було вже 367167 одиниць. Це результат значної роботи, проведеної маленьким колективом бібліотеки по створенню її фондів.

В бібліотеці зібрана література з питань марксизму-ленінізму, філософії, історії КПРС, історії СРСР і УРСР, з всесвітньої історії та допоміжних історичних дисциплін / археологія, нумізматики, етнографія та інш./, з історії науки і техніки, літератури та мистецтва, історії релігії та атеїзму, суспіль-

но-політична й інша література, головним чином, російською та українською мовами, мовами інших народів СРСР, а також іноземними мовами: німецькою, сербською, болгарською, чеською, польською, англійською, французькою тощо.

В фондах бібліотеки зберігаються перші російські видання окремих творів Маркса й Енгельса, дореволюційні видання творів В.І.Леніна, багато інших нелегальних дореволюційних видань, прижиттєві видання деяких творів Пушкіна, Шевченка та інших видатних письменників, а також деякі російські та іноземні стародруки. Широко представлені в бібліотеці російські і українські історичні та суспільно-політичні журнали, видання наукових установ в галузі історії радянського і дореволюційного періодів.

При освоєнні наявних в бібліотеці фондів виявляється недокомплектність історичної літератури різних типів / джерел, монографій, науково-популярної літератури, підручників, методичних посібників, ілюстрованих матеріалів, періодичних видань і т.д. / і вживаються заходи для доукомплектування фондів. Відділ обслуговування враховує відмови в видачі книг через їх відсутність, що також допомагає в ліквідації наявних прогалин.

За останній час відділ комплектування й обробки інтенсивніше веде роботу по доукомплектуванню книжкових фондів насамперед через магазини "Книга-поштою", а також шляхом книгообміну.

В своїй роботі відділ комплектування й обробки основну увагу приділяє поточному комплектуванню. З кінця 1959 р. почала створюватись картотека поточного комплектування, але суворий контроль за картотекою комплектування здійснюється лише з 1961 р. Це пояснюється тим, що при малій кількості працівників відділу комплектування й обробки / всього 8 чол. / в умовах щорічного поточного комплектування й обробки 15-20 тис. екземплярів і наявності великого фонду не-

розібраної літератури не було можливості працювати з картотекою. Зараз робота над тематичними планами й бланками замовлень проводиться регулярно, з залученням до цього всіх зав. відділами. Для уточнення замовлень проводиться щотижневий перегляд нової літератури. На основі замовлень впорядковано картотеку поточного комплектування.

Фонди бібліотеки поповнюються різними шляхами. Відповідно до рішення Міністерства культури СРСР Державну історичну бібліотеку УРСР було включено до списку бібліотек, що одержують російський обов'язковий екземпляр історичної книги з Центрального колектора наукових бібліотек / Москва/. Бібліотека одержує всі українські видання в обласному бібколекторі і в магазинах "Київкниготоргу", в книжковому магазині видавництва АН УРСР, Літфонду, "Воєнторгу", "Книга-поштою" та інш.

Крім того, щороку бібліотека одержує підписні журнали, що видаються в СРСР, журнали країн народної демократії та журнали капіталістичних країн, а також газети центральні, республіканські, обласні, міські, районні та багатотиражні газети підприємств і установ. В 1960 р. всі надходження становили 18000 екз., а в 1961 р. / за планом/ - 20000 екз.

Освоєння фондів бібліотеки і дальше розгортання її роботи гальмувалось через відсутність приміщень. Зазначені вище необроблені книги в числі біля 200000 одиниць поступово були заінвентаризовані але дальша обробка їх не провадилась. Лише в 1960 р. бібліотека одержала приміщення в музеї-заповіднику Києво-Печерської Лаври, площею 360 м², де в найбільшій кімнаті розмістилось книгосховище на 300000 прим.книг.

3 травня 1960 р. в книгосховищі провадиться інтенсивна робота по розбору і обробці неосвоєного фонду.

В новому приміщенні, крім книгосховища, знаходяться відділ комплектування й обробки та відділ

рідкісної книги; має перейти сюди також відділ іноземної літератури.

Відділ рідкісної книги почав створюватись на початку 1960 р. Працівники відділу закінчили роботу по виявленню рідкісної книги з загального фонду бібліотеки і створили фонд рідкісної книги в кількості понад 11000 екз. Зараз провадиться обробка рідкісних книг. Перед відділом стоїть завдання відкрити фонди для читачів в 1962 р.

Закінчуючи коротку характеристику роботи по збиранню книжкових фондів Державної Історичної бібліотеки УРСР і роботи з ними, слід сказати, що до останнього часу за браком приміщення незадовільно використовувався фонд іноземної літератури. З 55000 екземплярів іноземних книг лише дещо більше 7000 екз. було оброблено і використовувалось для видачі читачам. В кінці 1960 р. фонд іноземної літератури почали впорядковувати. Для іноземного відділу виділили нове приміщення, що дає можливість провадити систематичну обробку наявної в бібліотеці цінної історичної літератури, видачої іноземними мовами.

Збираючи та систематизуючи книжкові фонди, колектив Історичної бібліотеки домігся здійснення основного завдання: розкрити всю цінність і багатогранність цих фондів для читачів і, головним чином, для наукових працівників, викладачів, студентів.

30 червня 1952 р. в день відкриття бібліотеки, на абонементі було видано перші книги. Історична бібліотека швидко здобула популярність серед читачів-істориків, насамперед завдяки багатогранності історичної літератури, а також можливості швидкої видачі замовлених книг / протягом 8-10 хв./ . До кінця 1953 р., тобто через півтора року роботи, кількість читачів становила 1375 чол., з них 10% - наукові працівники, 33% - викладачі учбових закладів, письменники, працівники мистецтва і 51% - студенти / головним чином старших курсів історичних факультетів/ .

До 1960 р. кількість читачів порівняно мало збільшилась і становила 2000 чол. Це обумовлюється недостатністю приміщення / бібліотека має один читальний зал, що вміщує 60 чол./, неможливістю створити зв'язку з цим спеціалізовані читальні зали хоч би для такої категорії читачів, як наукові працівники, а також читальні зали з книжковими фондами з основних історичних дисциплін. Ніде було розмістити і відкрити для читачів основну масу фонду іноземної літератури, всі газети та стародруки. Протягом довгого часу читачів обслуговували в одну зміну, що також негативно впливало на чисельність читачів та книговидачі.

Після виходу в світ постанови ЦК КПРС та ЦК КП України "Про стан та заходи покращання бібліотечної справи в країні", тобто з 1960 р. колектив бібліотеки розгорнув масову роботу з метою широкого залучення читачів. Почали організовувати книжкові виставки на заводах, фабриках, в установах.

Так, книжкову виставку з історії міста Києва було організовано на заводі "Ленінська кузня", на 4-й взуттєвій фабриці. Біля книжкових виставок провадились бібліографічні огляди. Для робітників заводу "Ленінська кузня" прочитано лекцію з історії заводу. З історії музики організовувались книжкові виставки в Державній філармонії до ювілейних дат великих композиторів - Ф.Шопена, І.С.Баха, П.І.Чайковського. Книжкова виставка з історії міста Києва в роки Великої Вітчизняної війни була організована в парку ім. Ватутіна. Всього бібліотекою в 1960 р. організовано 43 книжкові виставки на різні теми. Проведені вечори зустрічі з трудящими в Першотравневому парку та в Жовтневому палаці культури на теми: "Киянам про Київ", "Революційні традиції - в масі", на яких з цікавими історичними довідками з історії Києва виступили вчені-історики, письменники, архітектори.

Значне місце в роботі бібліотеки займають читачь-

кі конференції та літературні вечори. До підготовки і проведення конференцій та літературних вечорів широко залучаються наукові працівники Інституту історії АН УРСР, викладачі кафедри історії Київського держ.університету та педінституту, наукові співробітники Центрального історичного, обласного та міського архівів, Архівного управління при Раді Міністрів УРСР, музею-заповідника Києво-Печерська Лавра, Історичного музею, працівники видавництва, викладачі історії в середніх школах, студенти тощо. В 1961 р. дуже успішно, з широкою участю і при значній кількості учасників, пройшли читальські конференції, присвячені 50-річчю з дня смерті Л.М. Толстого та 100-річчю з дня смерті Т.Г.Шевченка. На конференціях по обговоренню книжки кандидата історичних наук М.І.Марченка "Українська історіографія" та книжки кандидата історичних наук В.І.Стрельського "Джерелознавство історії СРСР" приймали участь самі автори.

З метою наближення книги до трудящих, які живуть на околицях міста, а також активної пропаганди історичної та суспільно-політичної літератури, в 1960 р. бібліотека відкрила філіали на Домобудівничому комбінаті № 2 в Печерському районі Києва та для юнацтва в Першотравневому масиві.

З 1960 року в бібліотеці запроваджено відкритий доступ читачів до книг на філіалах, в читальному залі та в бібліографічному відділі і частково - на абонементі.

Значно покращена робота по обслуговуванню читачів через МБА. В 1960 р. 85 бібліотек УРСР користувались книгами Державної історичної бібліотеки УРСР через міжбібліотечний абонемент. В свою чергу бібліотека користується постійним абонементом Всесоюзної державної публічної бібліотеки ім. В.І.Леніна, Державної публічної бібліотеки ім. Салтикова-Щедріна, Публічної бібліотеки АН УРСР, Державної публічної

історичної бібліотеки РРФСР, Всесоюзної державної бібліотеки іноземної літератури, Державної бібліотеки ім. Короленка, Львівської бібліотеки АН УРСР, Державної наукової бібліотеки ім. Горького та ін.

З 1960 року введено обслуговування читачів у дві зміни. Внаслідок проведення згаданих, а також ряду інших заходів кількість читачів бібліотеки та її авторитет значно зросли. Якщо в 1959 р. в бібліотеці нараховувалось 1774 читачі, яким видано біля 50000 книг, то в 1960 р. їх кількість зросла до 3500 чол., тобто більше, ніж вдвое, а книговидача становила 75750 одиниць / ця цифра фактично менше дійсної книговидачу відкритого фонду читального залу та довідково-бібліографічного фонду/. Збільшилось відвідування бібліотеки по разових пропусках киянами і, особливо, приїжджими читачами з інших міст та сіл України та з інших республік.

На допомогу читачам в бібліотеці створений генеральний алфавітний та систематичний каталоги, що відбивають весь книжковий фонд, систематична картотека журнальних і газетних статей, алфавітна картотека рецензій та картотека авторефератів. В 1960 р. відповідно до нових вимог були перероблені схеми класифікації, за новими схемами перебудована картотека журнальних і газетних статей.

На основі каталогів, картотек та довідково-бібліографічної літератури, якої на початок 1961 р. було 13505 книг, бібліотека проводить значну роботу по обслуговуванню бібліографічними довідками установ та читачів.

Створюючи довідково-бібліографічний апарат працівники бібліотеки зуміли досить повно зібрати книжкові та журнальні літописи / дореволюційні та післяреволюційні/, майже повністю загальні енциклопедичні, біографічні та інші словники, довідкові видання типу календарів, історичну бібліографію загальну та

по окремих темах тощо. Недостатньо представлена бібліографія періоду 20-30 рр. Особлива увага приділяється збиранню довідково-бібліографічної літератури з історії України, з метою кращого виконання покладеного на бібліотеку завдання по координації обслуговування читачів історико-краєзнавчими довідками.

За весь період існування бібліотеки було видаєно 16418 довідок, в тому числі 652 письмових. Письмові довідки відсилаються на запити партійних, радянських і господарських органів, вищих учбових закладів, історико-краєзнавчих музеїв, різних бібліотек та окремих осіб, головним чином з України, а також з РРФСР, БРСР, Грузії, Казахстану, Азербайджану. Біля 50% запитів мають краєзнавчий характер: з історії українських міст, сіл, фабрик та заводів, учбових закладів тощо. Ряд складних довідок з історії України виконано на запити, що були переслані з Всесоюзної бібліотеки ім. Леніна, Державної публічної бібліотеки АН УРСР та Республіканської бібліотеки ім. КПРС.

Бібліотека подає практичну допомогу бібліотекам України в обслуговуванні довідками. Так, Кіровоградській, Дніпропетровській, Волинській, Полтавській, Ровенській, Тернопільській, Черкаській обласним бібліотекам, Старокостянтинівській, та Златопільській районним бібліотекам були вислані письмові довідки та списки літератури з різних питань місцевої історії, економіки та культури. Подавалась допомога в підборі літератури для наукової та краєзнавчої роботи бібліотеці Запорізького педінституту, Конельської школи Жашківського району, Черкаської області та ін. З метою подання методичної допомоги обласним бібліотекам УРСР, разом з Інститутом підвищення кваліфікації працівників культурно-освітніх установ, був проведений семінар по питанням істо-

ричної і краєзнавчої бібліографії для завідуючих бібліографічними відділами обласних бібліотек УРСР.

З 1953 р. Історична бібліотека веде науково-видавничу діяльність. За цей час підготовлено 25 і видано масовим тиражем 17 бібліографічних покажчиків для масових бібліотек республіки та фундаментальні бібліографічні праці на допомогу науковим співробітникам, історикам в галузі історії Української РСР та історії КП України.

В 1953 р. виданий бібліографічний покажчик "10-річчя звільнення Києва від німецько-фашистських загарбників".

В 1954 р. до 300-річчя возз'єднання України з Росією бібліотека видала бібліографічний покажчик "300-річчя возз'єднання України з Росією", "15-річчя возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі" та інші.

Бібліографічна робота бібліотеки в 1954 р. була узагальнена в статті "Библиографическая работа Государственной исторической библиотеки в период подготовки к празднованию 300-летия воссоединения Украины с Россией", опублікованій в журналі "Советская библиография", № 36-1954 р.

З 1955 р., поряд з випуском порівняно невеликих бібліографічних покажчиків на окремі історичні теми, бібліотека приступила до підготовки фундаментальної довідково-бібліографічної літератури; розпочато роботу над великою працею "Історія Києва" / з найдавніших часів до наших днів / - бібліографічним довідником для наукових та бібліотечних працівників і краєзнавців. Випуск 1-й, 1-го тому "Історії Києва" / з найдавніших часів до 1861 р. /, обсягом 329 сторінок, вийшов з друку в 1958 р., а випуск 2-й / з 1861 до 1917рр. / обсягом 443 сторінок-виданий в 1959 р. Тепер готується 2-й том "Історії Києва" - "Київ - соціалістичний".

В 1956 р. Історична бібліотека разом з Інститутом історії АН УРСР почала роботу над другою фундамен-

тальною бібліографічною працею в 3-х томах - "Історією України". В 1960 р. видана "Бібліографія російської та української бібліографії з історії УРСР", як частина цієї праці, готується до видання в 1963 р. 1-й том "Історії України".

Із виданих бібліотекою робіт слід також відмітити бібліографічні покажчики: "Народ - творець історії", "Героїчний Севастополь", "Комсомол України", "250 років Полтавської битви", бібліографічний покажчик ювілейної літератури до 50-річчя першої російської революції, "Питання марксистсько-ленінської теорії на ХХІ з'їзді КПРС".

Державна історична бібліотека УРСР приймала участь в виданні ряду загальносоюзних бібліографічних робіт, готуючи в них матеріал, головним чином, з історії України. Так, в 1956 р. для бібліографічного покажчика "Повстання декабристів", який готувала Державна публічна історична бібліотека РРФСР разом з іншими республіканськими бібліотеками були підготовлені матеріали по історії декабристів на Україні. Приймає участь бібліотека в виданні щорічників літератури "Великая Октябрьская социалистическая революция". За пропозицією комісії по підготовці Всеросійського бібліотечного з'їзду Державна історична бібліотека УРСР підготувала матеріали "Про стан та завдання історичної бібліографії в Українській РСР".

Співробітники бібліотеки неодноразово виступали з статтями про досвід довідково-бібліографічної роботи, а також з бібліографічними оглядами в "Українському історичному журналі", в "Записках Государственной исторической библиотеки РСФСР", в газеті "Соціалістична культура". Інформація про роботу бібліотеки публікувалась в газетах "Київська правда", "Вечірній Київ", "Робітнича газета", "Молодь України" та ін.

В 1961 р. основна увага в науковій роботі приділяється підготовці до випуску II-го тому "Історії Києва" - "Київ соціалістичний" та ґрунтовній бібліографічній праці - "Історія Української РСР", та бібліографічному покажчику "Програма КПРС - програма будівництва комунізму", "Створення матеріально-технічної бази комунізму".

В історичних рішеннях XXI з'їзду КПРС та XXI з'їзду КП України, в постановах ЦК КПРС та ЦК КП України "Про завдання партійної пропаганди в сучасних умовах" і "Про стан та заходи покращання бібліотечної справи в країні" поставлено завдання корінного покращання діяльності культурно-освітніх установ, в тому числі й бібліотек в період розгорнутого будівництва комуністичного суспільства.

Колектив Державної історичної бібліотеки УРСР сповнений рішучості успішно виконати це завдання і разом з усіма трудящими нашої великої Батьківщини гідно зустріти XXII з'їзд КПРС.

Зав.сектором книгосховища
ДІБ УРСР

Б.Г.СЕМЕНОВ

РІДКІСНІ І ЦІННІ ВИДАННЯ В ФОНДАХ ДЕРЖАВНОЇ ІСТОРИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УРСР

В 1959 р. Державна історична бібліотека УРСР змогла приступити до розбору літератури, яка протягом багатьох років зберігалася в Великій Лаврській дзвіниці. Тоді ж виникло питання про створення в бібліотеці відділу рідкісної книги.

Завдання, які ставляться перед нашим відділом рідкісної книги, визначаються, перш за все, профілем Державної історичної бібліотеки УРСР. Коли під рідкісною книгою ми розуміємо пам'ятку, неповторну по давності її походження, по зв'язку з історичними подіями або особою, по особливості її долі, то це означає, що нас повинно цікавити не просте колекціонування "рідкісних книг", а історія книг, які повинні зберігатися у відділі, і їх значення в культурному житті країни.

В такому разі, працівники відділу повинні знати зміст книги, факти, що пов'язані з її виникненням, з її розповсюдженням, знати її життя. Ми повинні розібратись в тому суспільно-політичному житті, що викликало появу тієї чи іншої книги. На прикладі окремої книги можна показати, як різні класи використовували її для пропаганди своїх ідей, як створювалася книга для народу, як виникла революційна книга. Все, що може цікавити історика-дослідника, ми повинні фіксувати. Це значно розширює можливості використання рідкісної книги як історичного джерела.

Відповідно до положення про відділ, ми повинні ретельно збирати, вивчати і підбирати по колекціях перші рідкісні видання класиків марксизму-ленізму і видатних діячів Комуністичної партії Радянського Союзу, революційних демократів, прижиттєві

видання творів видатних російських і українських істориків та класиків російської і української літератури, пам'ятки визначних історико-революційних подій / радянські видання 1917-1921 рр., видання періоду французької буржуазної революції 1789 р., Паризької Комуни 1871 р. та ін./, видання, знищені царською цензурою; видання, що мали широке розповсюдження, але зачитані до фізичного знищення / лубок, пісенники і т.п./, всі російські видання до 1825 р., рідкісні видання українською мовою, всі іноземні видання до ХУІІІ ст; видання, що являють собою пам'ятку книгодрукування, в першу чергу, вітчизняного.

В цій статті ми не ставимо завдання детального опису літератури, що зберігається в відділі, бо зроблені лише перші кроки до його створення і потрібно провести багаторічну кропітку роботу по виявленню книг з загального фонду, обробці відібраних у відділ книг, створенню каталогів і картотек.

Із загальної маси зовсім не обробленого двохсоттисячного фонду протягом 1960 р. ми відібрали для відділу всі книги, видані до 1825 р.

Серед книг Кирилівського друку найбільше видань Києво-Печерської Лаври, яка в свій час відіграла значну роль в розвитку книгодрукування на Україні. Це, в основному, книги церковного змісту, наприклад, "Евхологіон", або "Требник", надрукований в 1646 р., одне з капітальних видань Печерської друкарні.

"Евхологіон" вважається вінцем видавничої діяльності київського митрополіта Петра Могилы, церковного і культурного діяча України ХУІІ ст. Гравюри до цього "Требника" зроблені на початку 1640 р. гравером Ілією. Його роботи визначні тим, що матеріал для малюнків він брав з натури, з навколишньої дійсності. У відділі є також цікаве видання намісника Печерської Лаври, ієромонаха Антонія Радивіловського - "Огородок Марии Богородицы", 1676 р. Це типовий зразок Київського проповідництва другої полови-

ни ХУІІ ст. В друкарському відношенні ця книга видана за встановленим вже на той час типом подібних книг печерського друку. Тут є і звернення до бога, богоматері, звернення до читачів і т.п. Книга прикрашена різними мініатюрами і заставками. Оригінальним тут вважається малюнок форти, де зображено церкву у вигляді саду. Внизу дано зображення Печерської церкви. Тут багато гравюр з іменем гравера Ільї. Своєю оригінальністю виділяються зображення святих князів Бориса і Гліба / стор.260/ .

В 1909 р. Московська синодальна друкарня організувала виставку на честь пам'яті Івана Федорова, де серед інших найбільш цікавих старих видань демонструвався і "Огородок".

"Венец Христов..." Антонія Радивіловського, виданий Печерською друкарнею в 1688 р., також дуже цікавий своїми гравюрами.

Є у відділі праці відомого українського вченого і письменника Іоаникія Галятовського - "Ключ розумения", виданий в Києві друкарнею Києво-Печерської лаври в 1659 р., а також у Львові в друкарні Михайла Сльозки в 1665 р. і його ж "Казання придані до книги" Ключ розумения". К., Києво-Печерська Лавра, 1660.

Цікаві кілька богослужбних книг, виданих у Супраслі. Тут 2-е Супрасльське видання "Литургариона" 1763 р. з титульним листом, гравірованим на сталі. Це видання описане у І.Свенцицького / № 216/ .

З ранніх видань Кутейнського монастиря можна назвати "Гисторию албо правдивое выписание святого Иоанна Дамаскина о житии святых преподобных отец Варлаама ... / и/ Иосафа ...", 1637 р.

Велику допомогу в докомплектуванні нашого відділу книгами кирилівського друку подав нам відділ рідкісних книг Державної бібліотеки СРСР ім. В.І. Леніна, з дублетних екземплярів якого ми одержали

ряд цінних, відсутніх у нас, книжок. Дуже цікавий і цінний для нас "Новый завет", надрукований в 1580р. в Острозі російським першодрукарем Іваном Федоровим. Слід відмітити і "Маргарит" Іоанна Златоуста, виданий в Острозі у 1595 р., "Требник", що вийшов з друкарні Федора Балабана в Стрятині в 1606 р. "Буквар" Федора Полікарпова, М., 1701 р. і першу надруковану в Росії своєрідну енциклопедію математичних наук - "Арифметику" Леонтія Магницького, М., 1703. Наш примірник "Арифметики" дуже цікавий гравюрами Михайла Карновського. На першій гравюрі зображені древньогрецькі математики Піфагор і Архімед, а зверху над ними - герб Російської імперії у вигляді двоголового орла. На грудях орла - щит з зображенням Георгія Побідоносця. Вся гравюра осяяна променями зображеного зверху хреста, що по формі нагадує георгієвський хрест.

В бібліотеці зібрано багато рідкісних і цінних стародруків, виданих іноземними мовами. На жаль, ця література ще не розібрана і не оброблена. Але, щоб дати уяву про неї, назвемо кілька видань. У нас є невеличкий томик прижиттєвих творів французького поета епохи Відродження Клемана Маро, виданий славетним ліонським видавцем Етьєном Доле у 1543р. За сатиричні твори, спрямовані проти церковників, Маро переслідувався. Значну роль відіграв він у розвитку французької мови. Його дуже цінував О.С.Пушкін і перекладав аж двічі вірш "Старик". Видавець Етьєн Доле - лікар за спеціальністю, який відкрив систему кровообігу; так само, як і відомий вчений Джордано Бруно, був спалений на вогнищі. Разом з ним були спалені і його видання.

Заслужують уваги видання, що вийшли з друкарні Робера Етьєна. Девіз Етьєна "*Noli altum sapere*" /"Не високомудрствуй"/. Видання Р.Етьєна славились не тільки в його час, але і в наступні роки. Вони від-

значались точністю і безпомилковістю, тексти в них редаговані передовими вченими Парижа.

Серед літератури, виданої в Антверпені, особли-
во цікаві ранні видання Христофора Плантена, який
вніс в оформлення книжок багато нового. Тонким сма-
ком відзначаються його титульні листи, виконані кра-
щими художниками, красиво оформлені полоси і ві-
ньетки.

Є тут і видання знаменитої голандської фірми
Ельзевірів, що залишила глибокий слід в історії ви-
давничої справи. Видання Ельзевірів відзначаються
витонченістю і незрівняним за красою й чіткістю, чу-
довим шрифтом, створеним амстердамським словоли-
том Христофелем ван Діком.

Видання королівської друкарні в Парижі пред-
ставлені у нас розкішним друком у великих форматах
з майстерними гравюрами.

Дуже цікаві ранні паризькі видання праць старогрецького філософа Арістотеля і одного з ранніх пред-
ставників утопічного комунізму – італійського мисли-
теля Томазо Кампанелли та трагедії старогрецького
драматурга Есхіла, творів письменника і історика
Плутарха / видані в Ліоні, Базелі та ін./.

Для спеціалістів – істориків цікаві такі історич-
ні праці, як видана в Парижі в 1685 р. "Історія Кон-
стантинополя" в 8-и кн. відомого історика візантій-
ської епохи Прокопа. Праця Прокопа є дорогоцінною
пам'яткою епохи Юстиніана; цікава і "Загальна істо-
рія турків", теж паризьке видання 1662 р.. В Тулузі,
в Академічній друкарні видана "Історія Галії" в
18-и книгах Габрієля Грамондо.

Є також праці відомого церковного реформатора
Мартина Лютера, що мали великий вплив в його час.

Серед книг XVIII-XIX століть привертають увагу
видання, пов'язані з реформаторською діяльністю
Петра І. Великою бібліографічною рідкістю є "Опи-
сание артиллерии", М., 1710, "Введение в историю евро-

пейскую...", Спб., 1718, "Книга историография", Спб., 1722 та ін.

Серед досить значної кількості видань перших років діяльності імператорської Академії наук і Московського університету привертають увагу: "Описание земли Камчатки" Степана Крашеніннікова. Т. I-2, М., 1755 р. - класичний твір російської географії XVIII ст., твори видатного російського вченого Михайла Ломоносова і, зокрема, написаний в 1759р. "Краткой российской летописец", виданий в Санктпетербурзі у 1760 р. при житті автора. Ця книга дає перелік найважливіших діянь руських князів і царів до Петра. I.

Значний інтерес являють видання видатного російського просвітителя XVIII ст. М.Новікова. Тут обидва видання "Древней российской вивлиофики" і "Историческое описание российской коммерции" Михайла Чулкова та ін.

Перші російські журнали, наприклад: "Ежемесячные сочинения к пользе и увеселению служащие", які почала видавати в 1755 р. Академія наук з ініціативи М.Ломоносова та інших академіків, сільськогосподарський - "Труды Вольного экономического общества" мають велику історичну цінність. Є в наших фондах журнали "Утренний свет" і "Собеседник любителей русского слова..." і ін., в яких друкувались вірші і прозові твори відомих російських письменників.

Російська художня література представлена рядом прижиттєвих видань письменників XVIII і початку XIX ст. Це твори відомого сатирика Антіоха Кантеміра, поета Тредьяковського, зачинателя російського класицизму Сумарокова, байкаря Хемніцера та ін.

З робіт історичного характеру назвемо "Жизнь и подвиги Буонапарте, начиная с первых его успехов в воинском искусстве... С присовокуплением описания и свойств Буонапарте и гравированного его портрета".

В перекладі з французької мови С.Селівановського, М., 1801.

Цікаві роботи по історії військового мистецтва та книги, що описують Велику Вітчизняну війну 1812 р.: "Жизнь и военные действия генералиссимуса, князя Италийского графа Суворова-Римникского", видана Максимом Парпукою в Санктпетербурзі в 1798-1800 рр. "Известия о военных действиях российской армии против французов 1812 года". Спб., 1813, та "Историческое описание войны 1812 года", Спб. М., 1813 та ін.

Маленька книжечка "Верховный уголовный суд над злоумышленниками, учрежденный по высочайшему манифесту 1-го июня 1826 года". Спб., 1826, викликає в кожного, хто бере її в руки, сумні спогади про долю мужніх декабристів.

Серед альманахів XIX ст. звертає на себе увагу "Литературный музей на 1827 год Владимира Измайлова", де вперше були опубліковані міркування Карамзіна "О дружбе" та "Выписка из письма" Карамзіна від 22 жовтня 1825 р. В альманасі вміщено вірш О.Пушкіна "Соловей". В цій же книзі В.Ізмайлов дав захоплений відзив на книгу О.Пушкіна "Стихотворения Александра Пушкина", яка незадовго перед цим вийшла.

Сучасники високо оцінювали виданий в 1833-34 рр. альманах "Новоселье". В.Г.Белінський назвав цей збірник "лучшим русским альманахом, хотя и не свободным от плохих статей". На обкладинці другої книги "Новоселья", що зберігається у нас, подано гравюру, виконану С.Галактіоновим по малюнку А.Сапожнікова. На передньому плані гравюри - Пушкін розмовляє з Вяземським; далі, за конторкою, Смірдієв веде бесіду з Сенковським. Альманах "Новоселье" відкриває, за оцінкою В.Г. Белінського, цілий період в нашій словесності - "смірдієвський"^х, бо саме О.Ф.Смірдієв ві-

х/ Белинский В.Г. Полн. собр. соч., под ред. С.А. Венгерова. Т. I. Стр. 390.

діграв величезну роль у розвитку книжкового видавництва в 1830-1840 рр.

Серед журналів початку XIX ст. дуже цікавий №4 "Российского музеума", виданий В.І.Ізмайловим у 1815 р., де вміщено ранній твір О.Пушкіна "Воспоминания о Царском селе".

Велику цінність мають комплекти таких журналів, які зберігаються в наших фондах, як "Современник", що видавав Пушкін, пізніше - Плетнев, Панаєв і Некрасов, Чернишевський і Добролюбов; "Отечественные записки", де співробітничали Белінський, Герцен, Огарьов та ін. Повні комплекти таких журналів, як "Русский архив", "Русская старина", де друкувались різні джерела, є цінними пам'ятками мемуарного характеру.

В повному комплекті зберігається в бібліотеці перший український літературно-науковий журнал "Основа", що виходив у 1861-1862 рр. Хоч він і мав ліберально-націоналістичний напрямок, але для історика літератури це цінне першоджерело при дослідженні творчості таких класиків української літератури, як Тарас Григорович Шевченко та Марко Вовчок.

В історії журналістики сатиричний журнал "Искра" орган передової демократичної преси, очолюваний В.Ф. Курочкіним, є однією з яскравих сторінок. На жаль ми маємо в бібліотеці комплекти лише за перші три роки його видання.

Зберігається в нашій бібліотеці четверта книга суспільнополітичного альманаха "Полярная звезда", виданого в 1858 році Герценом і Огарьовим у Лондоні. В цій книзі "Полярной звезды" надруковані окремі статті О.Герцена, глави з його "Былое и думы", вірші М.Огарьова, 5 невиданих віршів О.Пушкіна, твори невідомих авторів.

Великий інтерес викликають "Летучие листки", що видавались в Лондоні народовольською еміграцією

за редакцією Ф.Волховського. В бібліотеці зберігається 46 таких листків, виданих на протязі 1893-1899 рр. Перший листок датовано 25 грудня 1893 року. В зв'язку з тим, що російські кореспонденти постачали у Фонд багато цікавого і різноманітного матеріалу, Комітет Фонду російської вольної преси вирішив випускати його спеціальними "літучими листками". Таким чином, для російського читача була створена можливість одержувати додаткову інформацію про події, що відбувалися в той час в Росії.

Соціал-демократична преса представлена у відділі рядом видань. Серед них тримісячний літературно-політичний журнал "Соціал-демократ", що видавався за кордоном при участі "Групи визволення праці" в 1890-92 рр. Журнал друкував окремі роботи К.Маркса та Ф.Енгельса. Активну участь в ньому брали В.І.Засулич, Г.В.Плеханов та ін.

В зв'язку з бурхливим ростом революційного руху в Росії, журнал "Жизнь", що видавався за ред. В.Поссе за кордоном,^x вирішив випускати "Листки життя", де б якнайшвидше подавалися повідомлення про те, що відбувалося в різних куточках їх батьківщини. Всього було випущено 12 таких листків. В них друкувались заборонені в Росії твори Л.М. Толстого. В другому випуску "Листков" вперше з'явився російський текст Інтернаціоналу. / В бібліотеці є всі / крім третього / номери "Листков" /.

Журнал "Красное знамя", що видавався буржуазним фельетоністом і белетристом О.Амфітеатровим у Парижі, протягом ряду років не мав певного партійного напрямку. Про нього В.І.Ленін писав в листі до

x/ Згодом журнал став органом опортуністів.

О.М.Горького: "... хорошо сделало ..." "Красное знамя", что вовремя умерло!"^{xx/}. Журнал цікавий тим, що в ньому в 1906 р. співробітничав О.М.Горький. Тут надрукована його стаття "Не давайте денег русскому правительству!" і праці по національному питанню, ряд листів до відомих письменників, звернення до народу Італії, французьких робітників та ін. Тут друкувались сатиричні інтерв'ю О.М.Горького з сучасними йому стовпами європейської реакції. Такі, як наприклад, інтерв'ю з Миколою II під назвою "Русский царь".

В цьому ж журналі надрукований і фельєтон Амфітеатрова "Господа Обмановы", де автор з іронією описує сім'ю Романових. Це початок сатиричного роману, задуманого для газети "Росія" на 1912 р. Зразу ж після появи фельєтона / він був надрукований 13/ 26/ січня 1902 р./, автора було заарештовано і відправлено у Східний Сибір в "распоряжение иркутского генерал-губернатора".

Цікава і прокламація конференції представників комітетів і організацій РСДРП, випущена в 1902 р. в Женеві до Першого травня. Її розповсюджували в Росії і на Україні нелегально. Ця листівка, названа "Ко всем рабочим России", відіграла велику роль під час проведення відомої майовки в Сормово в 1902 р.

Старанно збирає відділ рідкісні і цінні видання творів основоположників марксизму-ленінізму. Зараз є близько 150 таких видань. Серед них - "Капітал" К.Маркса, виданий в Росії при його житті / в 1872 р./ з дозволу цензури одним з прогресивних діячів того часу М.П. Поляковим, тиражем 3000 примірників.

Царська цензура, дозволивши видання "Капіталу" в розрахунок на його малодоступність для невідготовленого в науковому відношенні читача, заборонила

друкувати при книзі портрет автора. Це видання дуже швидко розійшлося і викликало велику кількість відгуків. Через півтора місяця після виходу в світ першого тому "Капіталу" М.Даніельсон повідомляв К. Маркса, що продано біля третини всього видання.^{х/} Попит на книгу був настільки великим, що на початку 90-х років це видання стало бібліографічною рідкістю.

1898 р. М.Даніельсон здійснює повторне видання першого тома "Капіталу". Воно значно відрізняється від випущеного в 1872 р. Друге видання "Капіталу" вийшло в період, коли В.І.Ленін ідейно розгромив народництво і вчення Маркса набуло в Росії значного поширення. Тому й це видання дуже швидко розійшлося.

У тому ж 1898 р. з'явилися видання першого тому під редакцією доктора математики В.Д.Любимова і третє даніельсонівське видання, що було передруком другого видання. Названі видання зберігаються в фондах бібліотеки.

Пізніше з'являються й інші переклади. Переклади всіх трьох томів "Капіталу", здійснені І.І.Степановим-Скворцовим в 1907-1909 рр., вважаються найбільш задовільними як з точки зору точності, так і, в особливості, з точки зору ясності й дохідливості викладу. В наших фондах зберігаються: Т.3, ч.1 і 2-га, кн. 3. М., 1907.

З ранніх перекладів творів К.Маркса на російську мову зберігається в наших фондах робота "Введение к критике философии права Гегеля", перекладена відомим народником Петром Лавровим і видана гуртком народовольців у Женеві в 1887 р.

Велика заслуга в справі розповсюдження марксистських ідей в Росії і на Україні в 80-90 рр. минулого століття належить групі "Визволення праці", створе-

х/ "Письмо Николай - она к Марксу" 23/ У-1872 г.

"Летопись марксизма", 1930, II/ XII/, стор. 45.

ній Г.В. Плехановим. Ця група в серії "Бібліотеки наукового соціалізму" випустила у російському перекладі ряд основних творів Маркса і Енгельса. Деякі з них зберігаються в наших фондах. Видавала плехановська група також літературу, що популяризувала марксизм.

В 1882 р. перекладом "Маніфесту Комуністичної партії" на російську мову розпочав пропаганду марксизму в Росії Г.В. Плеханов.^{х/} На жаль, цього видання ми не маємо в наших фондах.

Не дивлячись на деякі політичні помилки перекладу Плеханова, цей "Маніфест" був єдиним марксистським перекладом аж до виходу в 1906 р. перекладу В.В.Воровського. Найявне в бібліотеці Одеське видання 1905 р. "Маніфеста" в перекладі Г.В. Плеханова о зразком видання з цензурними копіями. Тут відсутня передмова авторів до першого російського видання "Маніфесту" 1882 р., усунута частина тексту з передмови Енгельса до німецького видання 1890 р., де приводиться німецький переклад передмови до російського видання, опущено знаменитий вступ до "Маніфесту". Починається він прямо з першої глави - "Буржуа и пролетарии...", дуже перекручені заключні рядки.

Щоб уникнути подібних неприємностей з боку цензури, видавці вдавались до всіляких мудрошів. Наприклад, одеський видавець М.С.Козман випустив у 1905 р. "Маніфест" без зазначення авторів і перекладача під назвою "Современная борьба классов". Тут слово "революція" замінено цілим рядом інших понять: "революционное движение пролетариата" замінено на "боевое движение пролетариата", замість "коммунистическая революция" - "коммунистический переворот" і т.п.

х/ Виданий Бакуніним в Женеві в 1869 р. російський переклад був незадовільним і розповсюдження в Росії не мав.

Бурхливі роки революції 1905 р. викликали до життя ряд нових видань творів Маркса і Енгельса. Царський уряд змушений був дозволити друкувати в Росії раніше заборонену, марксистську літературу, а з осені 1906 р. ці книги стали видаватись явочним порядком. Попит на цю літературу був настільки великим, що всього в 1905-1907 рр. було випущено різними видавництвами до 160 видань творів Маркса і Енгельса.^{к/} Наприклад, "Маніфест Комуністичної партії" був випущений у сімнадцяти виданнях під різними заголовками.

Багато робіт, випущених в умовах підцензурного друку, безжально зіпсовані царською цензурою. З тих, що є в нашій бібліотеці, можна назвати "Маніфест", що вийшов в 1905 р. в Одеському видавництві "Буревістник" під назвою "О коммунизме" в перекладі Г.В. Плеханова.

В період реакції багато творів К.Маркса і Ф.Енгельса в російських перекладах вилучались з обігу і були заборонені. На примірнику "Маніфеста" в виданні Козмана, що є в нашій бібліотеці, стоїть штамп з поміткою "запрещено". Таким же штампом помічена і робота К.Маркса "Речь о свободе торговли", Одеса, видання Є.М.Алексеевої, 1905.

Слідом за "Маніфестом Комуністичної партії" в перекладі Г.В.Плеханова, учасники групи В.Засулич і П.Аксельрод переклали і видали "Развитие социализма от утопии к науке", "Нищета философии", "Социальные отношения в России" / переклад В.Засулич/. Ці праці зберігаються в наших фондах.

Члени групи самі також писали твори, де популяризували марксизм. Цінне в цьому відношенні наявне в бібліотеці женецьке видання творів Г.В.Плеханова

х/ Левин Л.А. "Библиография произведений К.Маркса и Ф.Энгельса". М., Госкультпросветиздат, 1943, стор.143.

1905 р., де вміщені його праці "Социализм и политическая борьба", "Наши разногласия" та ін.

В 80-х роках активно сприяли поширенню марксизму ряд праць Маркса і Енгельса, виданих на Україні.

З ініціативи поета-революціонера І.Я. Франка журнал "Літературно-науковий вісник"^{x/} почав публікувати дослідження і реферати з різних питань економіки і політики. Починається ця серія досліджень і рефератів розбором змісту "Маніфесту Комуністичної партії".

Професор Київського університету М.І.Зібер, відомий як перший на Україні популяризатор економічних ідей К.Маркса, в своїх лекціях широко використовував праці великого мислителя. Його робота "Давид Рикардо и Карл Маркс в их общественно-экономических исследованиях" одержала високу оцінку К.Маркса. В бібліотеці зберігається друге видання. Спб., 1885. VII, 598 стор.

В наших фондах зберігається цікава, видана у Львові в 1899 р. в серії "Наукової бібліотеки" робота Ф.Енгельса "Людвиг Фейербах".

В період революції 1905-1907 рр. переклади творів К.Маркса і Ф.Енгельса випускали такі видавництва, що знаходились під впливом більшовиків, як "Вперед", "Пролетарское дело", "Буревестник" і ін.

В фондах бібліотеки зберігаються також роботи К.Маркса і Ф.Енгельса, випущені видавництвом "Вперед", створеним весною 1906 р. Це видавництво випускало більшовицькі книги і брошури під марками видавництв "Наша мысль", "Пролетарское дело", "Новая дума" та ін.

Велика заслуга в популяризації марксистської літератури належить видавництву "Знание", в діяльності

x/ Журнал "Літературно-науковий вісник", Т.25, 1904. стор. 135.

якого найактивнішу участь приймав О.М. Горький . Це товариство за завданням більшовиків здійснило видання цілої серії соціально-політичних брошур, в тому числі творів К.Маркса і Ф.Енгельса, П.Лафарга, А.Бібеля, М.С.Ольмінського і ін. Серед видань серії "Знание" є в нас такі, як "К.Маркс перед судом присяжних в Кельне" в перекладі В.В.Воровського, К.Маркс "Либералы у власти" з передмовою А.Луначарського і деякі інші.

Роботи В.І.Леніна до осені 1905 року в основному видавались в Женеві і вже звідти російський пролетаріат одержував цю могутню ідейну зброю у боротьбі з царизмом.

Дуже цінні видані групою "Визволення праці" роботи В.І.Леніна, що зберігаються в нашому відділі. Зокрема, "Объяснение закона о штрафах, взимаемых с рабочих на фабриках и заводах", видана в Женеві в 1897 р. Ця робота написана Володимиром Іллічем Леніним восени 1895 р., замаскована під легальне видання. На титульному листі цієї роботи значилося: "Херсон, типография Субботина, 1895". На звороті титульного листа навіть стояв цензурний дозвіл, якого насправді не було і робота друкувалась в підпільній Лахтінській друкарні.

Таким чином, видана в 1897 р. в Женеві, робота В.І.Леніна є другим виданням. По петербурзькому, звіреному з женеvським виданням, ця робота надрукована у зібранні творів В.І.Леніна.

Робота "Новый фабричный закон", написана в за-сланні в 1897 р. була переправлена в Женеву, де її в 1899 р. надрукувала група "Визволення праці". За відсутністю рукопису, це видання вважається оригіналом.

Зберігається у нас і видана на мімеографі в Женеві в 1903 р. брошура В.І. Леніна "К студенчеству".

"Задачи революционной молодежи / Социал-демократия и интеллигенция/ " . В документах департаменту

поліції за 1904–1905 рр. говориться про те, що її знаходили під час обшуків і арештів у Катеринославі, Н.Новгороді, Казані, Арзамасі, в Смоленській та Мінській губерніях.^{х/} Вперше ця робота була надрукована в вересні 1903 р. в газеті "Студент" № 2–3 за підписом "Н.Ленин".

Першим легальним виданням робіт В.І.Леніна в Росії є книга "Экономические этюды и статьи", примірник якої зберігається в бібліотеці. Ця збірка вийшла в кількості 1000 примірників у жовтні 1898 р. під псевдонімом "Владимир Ильин".

Дуже цінна і перекладена В.І.Леніним з англійської мови робота Сіднея і Беатріси Вебб "Теория и практика английского тред"юнионизма", видана в Петербурзі в 2-х томах. 1900–1901 рр. Завдяки підрядковим приміткам, зробленим до цієї роботи В.І. Леніним, книга викликає великий інтерес. В зв'язку з тим, що примітки В.І.Леніна до цього часу не передруковувались, книга Вебб давно вже стала бібліографічною рідкістю.^{хх/}

Зберігаються в наших фондах видання робіт К.Маркса і Ф.Енгельса, що вийшли під редакцією В.І.Леніна. Ці переклади найбільш повні і точні в порівнянні з іншими виданнями того часу. Серед них робота К. Маркса "Гражданская война во Франции" з передмовою Ф. Енгельса, випущена в 1905 р. видавництвом "Буревестник" і "Письма к Л.Кугельману" в перекладі М. Ільїної під редакцією і з передмовою В.І.Леніна. Спб., 1907.

В 1906–1907 рр. вийшло біля 10 праць В.І.Леніна. Серед них випущена на початку квітня видавництвом "Наша мысль" праця "Пересмотр аграрной программы рабочей партии", написана у вересні 1906 р. На жаль, в бібліотеці відсутнє перше видання написаної В.І.Ле-

х/ Ленин В.И. Твори. Вид 4-е, Т.7, стор.492

хх/ Гос. б-ка СССР им. В.И.Ленина. Труды.Т.ІУ, стор.78.

ніним в засланні роботи "Развитие капитализма в Рос-
сии". В наших фондах наявне друге видання цієї робо-
ти, що вийшло в 1908 р. в період реакції. До цього ви-
дання Володимир Ілліч наново переглянув текст, випра-
вив друкарські помилки, зробив багато доповнень і на-
писав нову передмову. Підцензурні слова і вирази
"ученики", "приверженцы трудящихся" Ленін замінив
дійсними назвами - марксисты, соціалісти. Згадки про
"нову теорію" замінені посиланням на К.Маркса і
марксизм.^{xx/} Внесені й інші зміни і доповнення.

Дуже цікаві роботи В.І.Леніна, що друкувалися
в дореволюційних журналах, які зберігаються в наших
фондах, це: "Новое слово" / 1897/, де Ленін виступав
під псевдонімом "К.Г-н" / Тулин/, Вл. Ильин та ін.,
"Образование", "Жизнь", "Начало", "Мысль" і ін.
Тут також друкували свої твори Г.В.Плеханов і О.М.
Горький та інші відомі діячі.

В фондах бібліотеки зберігаються також ранні ви-
дання робіт визначних діячів нашої партії. Це такі,
як видана в Женеві в 1897 р. групою "Визволення пра-
ці" брошура В.Засулич "Десятилетие Морозовской
стачки", робота Ольминського М.С. / псевдонім Галер-
ка/ "Долой бонапартизм", Женева, 1904, роботи В.В.
Воровського "Свобода печати", видана товариством
"Знание" в 1906 р., "Государственная дума и рабочий
класс", Спб., 1905 і ін.

Окремо слід зупинитись на сатирико-ілюстративних
журналах епохи першої російської революції 1905-
1907 рр., що зберігаються в відділі рідкісних книг.

Революція 1905-1907 рр. викликала до життя ряд
сатиричних журналів. На сторінках більшості з них
піддавались гострому і злому висміюванню цар, цар-
ські міністри, знать. Тут друкувались не тільки карик-
атурні матеріали, але і в літературній формі викри-

xx/ Ленін В.І. Твори. Вид 4-е. Т.3, стор. 556.

вались злочини царської влади.

Видавала ці журнали буржуазна інтелігенція, здебільшого опозиційно настроєна по відношенню до царського режиму. У сатиричних журналах нерідко виступали такі письменники, як М.Горький, І.Бунін, О.Купрін, Ф.Сологуб, В.Брюсов та ін. Оформляли журнали і малювали в них карикатури талановиті художники І.Білібін, В.Гржебін, Є.Лансере, Д.Митрохін, Б.Кустодієв, Д.Моор, який згодом став видатним радянським графіком. Дотепні, ядовиті і веселі ілюстрації, розміщені в журналах, били прямо в ціль.

В цій колекції до 130 назв сатирико-ілюстративних журналів. Серед них в першу чергу слід назвати "Пулемет", що видавав співробітник журналу "Русь" М.Г.Шебуєв. У першому номері журналу був надрукований Маніфест 17 жовтня 1905 р., а на ньому відбиток закривавленої руки і підпис: "К сему листу его величество генерал-майор Трепов руку приложил". "Пулемет" конфіскували за фельетон Шебуєва "Сказка о весне", про яку у вирочі судової палати говориться: "... в форме дерзкой и язвительной насмешки дозволил себе оскорбительно отозваться о личной деятельности Государя императора".^{х/} У цьому ж номері "Пулемета" вміщена стаття "О марсельезе", де автор, перефразувавши слова відомої пісні, закликає селян 24-х губерній, охоплених аграрними неполадками:

"Вставай, подымайся, рабочий народ -
Иди на господ, люд голодный".

Не дивно, що журнал мав небувалий успіх. Його зразу ж розібрали. І тут же, після виходу, любителі, яким не вдалось дістати "Пулемет", платили за номер по 5 крб., а в 1912 р. - по 50 крб.

х/ Приговор С.-Петербургской судебной палаты по делу "Пулемета", 1905 г. 7/ XII. В кн: Боцяковский В. и Голлербах Э. "Русская сатира первой революции 1905-1906. Госиздат, 1925, стор. 205.

А видавець цього журналу Микола Георгійович Шебуєв судовою палатою був засуджений строком на один рік. Перебуваючи в тюрмі, Шебуєв продовжував складати чергові номери свого "Пулемета".

Всього було випущено в 1905-1906 рр. 5 номерів "Пулемета" і один - "Экспресс" / останній відсутній в наших фондах/.

З сатиричних журналів, близьких до марксизму, назовемо "Свободу", "Скорпион", "Стрели", "Сигнал" і ін. Безпартійний журнал "Свобода" дуже яскраво на той час відбивав революційні настрої мас, він активно підтримував революційну боротьбу російського пролетаріату. Журнал виходив у листопаді 1905 р. "явочним" порядком.

Перший номер його був конфіскований. В передовій статті другого номера журнал прямо заявив, що він цілком приймає програму, вироблену на 2-му з'їзді соціал-демократичної партії. На першій сторінці і в кінці передової статті він відкрито надрукував лозунг: "Пролетарии всех стран, соединяйтесь!" Та й весь зміст журналу - це суцільна прокламація. Він рясніє закликами "Да здравствует революция!", "Да здравствует социализм!" та ін.

На другий номер "Свободы" було накладено арешт і за постановою суду знищений. Видання було припинене, але замість нього 8 січня 1906 р. почав виходити щонедільний журнал політичної сатири "Девятый вал".

Другий номер вийшов з заголовком, надрукованим дуже дрібними літерами: "Девятый вал" виходит при участии всех сотрудников запрещенного журнала" і крупно - "Свобода". "Девятый вал", продовжуючи традиції "Свободы", відкрито закликав до революції. Але й він на другому номері припинив своє існування.

Дуже близьким за своїм революційним духом до вищезгаданих був журнал "Скорпион".

Переслідувались цензурою за їх сатиричну спрямованість і такі журнали, як: "Жупел", "Зритель", "Стрели", "Сигнал" та ін.

Одним з кращих ілюстративних журналів був журнал "Жупел". В ньому приймали участь такі відомі письменники, як О.І.Купрін, І.О.Бакунін, К.Д.Бальмонт, Л.Андреев. В третьому номері "Жупела" виступив з двома гостросатиричними творами "Собака" та "Афоризми и максими" Максим Горький.

Класичними зразками політичної сатири вважаються два малюнки І.Я.Білібіна і З.І.Гржебіна, що з'явилися на сторінках "Жупела".

Повторюючи дуже відому нарядну рамку до портрета Миколи II, І.Білібін намалював замість царя віслюка і підписав "Осел", а З.Гржебін - двоголового орла, на грудях якого замість звичайного зображення Георгія Побідоносця вміщено кружок з надписом "Конституція". При повороті малюнка в протилежний бік, орел перетворюється в стоячого Миколу II, що підняв горностайову мантію і показує оголену частину свого тіла нижче спини. Під малюнком підпис: "Орел-оборотень!" Художник Д.М.Кардовський для № 3 "Жупела" виконав красномовний малюнок "Ну, тащися, сивка!", на якому зображений орач, що оре землю сохою і двох козаків, що скачуть з боків з нагайками в руках.

Журнал після третього номера був заборонений, але його співробітники почали видавати новий "Адскую почту", який продовжував напрямом "Жупела". У відділі зберігаються всі номери цих журналів.

Цікавий також журнал "Зритель", який неодноразово підпадав під репресії. Після його закриття стали виходити "Журнал", "Маски", "Альманах". В наших фондах зберігається пробний номер "Журнала", на якому на першій сторінці великими літерами дано підпис до малюнка "Великая Москва", через що його інколи вважають назвою журналу.

З дев'яти номерів журналу "Маски", що вийшли в 1906 р., бібліотека має всі, крім № 7, на який було накладено арешт за статтю "О блаженстве".

Майже одночасно з "Пулеметом" у листопаді 1905р.

почав виходити редагований К.І.Чуковським "Сигнал", що відзначався особливою непримиренністю до царського самодержавства.

Третій і четвертий номери "Сигнала" були конфісковані. К.Чуковського судили при зачинених дверях. Журнал було заборонено назавжди, а редактора присуджено до ув'язнення на 6 місяців в фортецю з позбавленням на 5 років редакторського звання.

Продовженням журналу "Сигнал" був новий журнал "Сигнали", що виходив у 1906 р.

Другий номер цього журналу становить велику рідкість, бо він був конфіскований у самій друкарні і в продаж не надходив. Бібліотека має всі чотири номери журналу "Сигнали", що вийшли.

Щонедільний літературно-сатиричний журнал "Бурелом", який виходив в 1905-1906 рр., своїми малюнками завоював великий успіх. В дні, коли мав вийти журнал, любителі чергували в редакції. Навіть закордонні видання звертали увагу на майстерне виконання в ньому малюнків і передрукували їх на превелике невдоволення російського уряду.

Після конфіскації "Бурелома" виходив журнал "Бура". Випускав його той же видавець. Традиції обох журналів з успіхом продовжував "Буревал", що підкреслюється спільністю в заголовку.

Запеклу боротьбу з царизмом вели такі журнали, як "Ключ", що виходив замість "Дятла", "Забіяка", "Стрели" / видання останнього після неодноразової конфіскації було припинене, а його редактор потрапив у тюрму/.

Не раз були заарештовані журнали "Заноза", "Пули", "Гвоздь", "Огни жизни", "Гудок", "Светаёт", "Водоворот" і ін.

Великою рідкістю є тепер наявні в нашому відділі журнали "Ювенал", "Знамя".

Хочеться назвати ще журнал "Дикарь", заборонений судом. Перший його номер вийшов після того, як

революція була подавлена. Але, не дивлячись на загальну розгубленість, журнал виступив з малюнком, під яким стояв підпис: "Доктор: Болезнь розвивається нормально. Наступає кризис". Біля постелі хворої сидить лікар - Карл Маркс, зображений по відомому в той час портрету. Хвора - це Росія. У спокійному, впевненому діагнозі лікаря відчувалось, що тимчасове торжество реакції не засмутило революційних марксистів.

Співробітники бібліотеки докладають зусиль, щоб якнайшвидше докомплектувати цікаву і цінну колекцію сатиричних журналів.

Відділ рідкісних книг Державної історичної бібліотеки УРСР має провести ще велику і кропітку роботу по дальшому виявленню в фондах бібліотеки рідкісних і цінних видань: творів класиків марксизму-ленінізму, які часто в умовах цензурних переслідувань виходили без вказівки на автора і з зміненними заголовками, книг і брошур відомих російських революційних діячів і публіцистів у закордонних виданнях, що зазнали переслідувань; прижиттєвих творів класиків української та російської літератури та істориків. Особливу увагу треба приділити виробленню принципів відбору і виявленню цінних видань радянського періоду.

Для успішної роботи відділу необхідно мати добре налагоджений довідковий апарат, який допоможе краще пізнати кожную книгу відділу та підказати, які скарби ще є в фондах нашої бібліотеки. Для створення такого апарату звичайно треба докласти багато зусиль.

У відділі створена картотека дезидерат і при можливості відділ комплектування реалізує ці вимоги. Сподіваємось, що бібліотеки, які

мають достатню екземплярність, допоможуть Державній історичній бібліотеці УРСР у створенні належного довідкового апарату шляхом книгообміну.

Зав. відділом рідкісних
і цінних книг ДІБ УРСР

Н.М.ФУРМАН

КРАЄЗНАВЧІ БІБЛІОГРАФІЧНІ ВИДАННЯ ОБЛАСНИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНСЬКОЇ РСР

Одним з основних завдань обласних бібліотек є створення краєзнавчої бібліографії. Перед бібліотеками України це завдання ставилося вже неодноразово: на республіканській нараді бібліотечних працівників в 1948 р., на республіканському семінарі бібліографів у 1955 р., на нараді директорів бібліотек нових економічних районів у вересні 1957 р., та на республіканській нараді бібліотечних працівників в 1958 р.

Великі зміни, які відбулися в житті нашої республіки внаслідок перетворення в життя рішень партії і уряду про перебудову управління промисловістю і будівництвом, поставили перед бібліотеками нові, значно ширші завдання в галузі краєзнавчої роботи.

Сучасні завдання обласних бібліотек щодо краєзнавчої роботи визначені рішеннями XXI з'їзду КПРС про семирічний план розвитку народного господарства нашої країни, рішеннями пленумів ЦК КПРС та ЦК КП України, а також постановами партії про ідеологічну роботу і бібліотечну справу.

Для бібліотек України ці завдання конкретизовані в Наказі Міністра культури УРСР від 13 квітня 1960 р., за яким обласні бібліотеки повинні розгорнути роботу по пропаганді краєзнавчої літератури шляхом створення зведених її каталогів, створення поточної і ретроспективної краєзнавчої бібліографії рекомендаційного і науково-інформаційного характеру. Місцевим видавництвам запропоновано передбачити в своїх планах випуск цих посібників.

Першу спробу дати загальну характеристику стану краєзнавчої роботи бібліотек України зроблено в 1958 р. в статті Є.К. Матвієнко "Рекомендательная библио-

графія на Україні". 1/

В цій статті зазначено, що за 1951 - 1956 рр. бібліотеками республіки / обласними і науковими / видано 12 краєзнавчих покажчиків: з них у 1954 р. - 1, у 1955 - 2, та в 1956 р. - 9.

Однак, ці дані не можна вважати повними, бо автором статті не враховані деякі краєзнавчі посібники, видані в 1953 р. бібліотекою Львівської Академії наук УРСР.

Порівняння даних за 1951-1956 рр. з даними за 1957-1960 рр. дає виразну картину інтенсивного розвитку краєзнавчої роботи обласних бібліотек республіки. За останні чотири роки ними видано 102 краєзнавчих бібліографічних посібника.^{2/} Проте й ці дані неповні, бо деякі роботи нам не вдалося зібрати.

Великим поштовхом у розвитку краєзнавчої роботи обласних бібліотек було урочисте ознаменування в нашій країні сорокарічних ювілеїв Комуністичної партії Радянського Союзу, Радянської влади та Всесоюдної Ленінської Спілки Комуністичної Молоді. Готуючись до цих знаменних свят, бібліотеки під керівництвом партійних організацій провели велику роботу по виявленню і пропаганді літератури про історичне минуле свого краю, про соціалістичні перетворення в ньому після Великої Жовтневої соціалістичної революції і значні досягнення в соціалістичному народному господарстві областей за роки Радянської влади.

Піднесенню краєзнавчої роботи бібліотек сприяло також посилення уваги партійних організацій, радянських і господарських органів, наукових і навчаль-

1/ Матвиенко Е.К. Рекомендательная библиография на Украине. - "Советская библиография", вып. 50, 1958, стор. 15.

2/ Наводяться дані тільки по обласних бібліотеках. З посібників, надрукованих на ротаторі, взяті до уваги лише ті, на яких позначено тираж.

них закладів до розвитку радянського краєзнавства в зв'язку з запровадженням нової системи управління промисловістю. На пошкваллення краєзнавчої роботи бібліотек спрямовані організаційні заходи, вжиті Міністерством культури СРСР і Міністерством культури Української РСР по здійсненню настанов партії в цьому питанні.

Мета цієї статті – охарактеризувати загальний стан краєзнавчої роботи обласних бібліотек республіки за 1957 – 1960 рр., показати, в якому напрямі вона розвивається, та які недоліки мають місце в цій справі.

Успішний розвиток краєзнавчої бібліографії в обласних бібліотеках республіки залежить від таких основних передумов:

1/ поповнення фондів бібліотек, які в більшості були пограбовані або знищені, під час тимчасової окупації німецькими загарбниками.^{1/}

2/ постановки роботи по виявленню і обліку краєзнавчої літератури, створенню каталогів і картотек літератури про область.

Обласні бібліотеки України помітно активізували роботу по вивченню своїх фондів, виявленню і обліку краєзнавчої літератури. В систематичних каталогах краєзнавча література виділяється в окремі рубрики. В республіці немає обласної бібліотеки, де б не була створена краєзнавча картотека. Але деякі бібліотеки розпочали вести картотеки вже понад 10 років тому, а деякі значно пізніше. Так, Одеська обласна бібліотека імені В.І.Леніна веде картотеку "Одеса і Одеська область" з 1946 р., Житомирська обласна бібліотека ім. Жовтневої революції – з 1950 р., а Полтавська обласна бібліотека ім. І.М.Котляревського і Черкаська облас-

1/ Сучасний стан краєзнавчих фондів в обласних бібліотеках республіки і можливість їх поповнення потребують спеціального вивчення і висвітлення в пресі.

на бібліотека ім. В.В.Маяковського - тільки з 1954р.,
Вінницька обласна бібліотека ім. К.А.Тімірязєва і
Волинська обласна бібліотека - з 1955 р. Тому з погля-
ду повноти матеріалу і правильності його системати-
зації картотеки цих бібліотек нерівноцінні.

В роботі по створенню краєзнавчих картотек знач-
ним недоліком є те, що не всі обласні бібліотеки ве-
дуть контрольні картки на ті джерела, які вони вико-
ристовують для складання і поповнення картотек.

Хоч у переважній більшості обласних бібліотек
України краєзнавча робота провадиться лише з остан-
нього десятиріччя, проте протягом цього короткого
періоду вони вже домоглись певного успіху. На крає-
знавчій нараді в Москві, на початку 1960 р. відміча-
лось, що в 1959 р. значно пожвавилася краєзнавча ро-
бота бібліотек всіх республік і зокрема бібліотек
України.

В нашій республіці це пожвавлення виявилось на-
самперед в тому, що в роботі бібліотек посилилась
краєзнавча спрямованість, і що з метою пропаганди
краєзнавчої літератури використовуються найрізнома-
нітніші форми індивідуальної та масової роботи з
читачем. Більше плановою і систематичною стала ро-
бота бібліографів над краєзнавчим довідково-бібліо-
графічним апаратом - краєзнавчими картотеками. За-
вдяки цьому всі бібліотеки мають змогу в міру збіль-
шення матеріалів розширювати тематику краєзнавчих
бібліографічних посібників.

Яскравим виявом того, що обласні бібліотеки ак-
тивізували свою краєзнавчу роботу, є не тільки збіль-
шення кількості видань на краєзнавчі теми, а й поліп-
шення їх якості.

Видання бібліотечних робіт по краєзнавству почи-
налось з коротких рекомендаційних списків на актуаль-
ні теми, і пам'яток, присвячених окремим видатним
землякам, передовикам промисловості і сільського
господарства, письменникам тощо. Дальша система-

тична робота по виявленню і бібліографуванню літератури про область дала можливість перейти до видання складніших краєзнавчих посібників. Так з'явилися тематичні покажчики з найбільш актуальних питань, серії листівок на окремі краєзнавчі теми під грифом "Вивчай свій край" або "Що читати про край".

Далі бібліотеки почали складати плани читання, бібліографічні огляди, розмножувані друкарським способом бібліографічні плакати на краєзнавчі теми, біобібліографічні покажчики літератури про письменників області, універсальні покажчики поточної літератури про область за квартал, півріччя, рік.

Нарешті, в останні роки окремі бібліотеки / Вінницька, Чернігівська, Черкаська/ приступили до роботи над найскладнішим типом краєзнавчого бібліографічного посібника – ретроспективним універсальним покажчиком літератури про свій край. Поки що з друку вийшов лише посібник Вінницької обласної бібліотеки "Радянська Вінничина", 1917-1957".^{x/} Незважаючи на певну недосконалість методики роботи над цим виданням, вихід його в світ треба вітати як свідчення того, що обласні бібліотеки вже спроможні займатися й ретроспективною бібліографією / поряд з веденням літопису краю, поточної інформаційної та розгорнутої рекомендаційної бібліографії.

Першочерговим обов'язком обласних бібліотек є розвиток рекомендаційної краєзнавчої бібліографії, яка має велике виховне значення. Література, зібрана в рекомендаційних посібниках, знайомить трудящих краю з славними революційними і трудовими подвигами їх батьків в боротьбі за перемогу Жовтня і побу-

x/ Бех М. Радянська Вінничина. / Бібліографічний покажчик літератури/ . / 1917-1957/. Вінниця, Обл. кн.-газ. вид., 1959, 49с. / Вінницьке обл. упр. культури. Обл. б-ка ім. К.А.Тімірязєва/ .

дову соціалізму. Ця література вчить любити рідний край, піклуватися про його розвиток і розквіт, боротись за перемогу комунізму, бути справжніми патріотами нашої Батьківщини.

Великий фактичний матеріал, який треба вкласти в краєзнавчі бібліографічні посібники, зумовлює широту їх тематики і різноманітність типів посібників.

Основним типом такого посібника є рекомендаційний комплексний покажчик основної літератури про область. Це або покажчик, побудований за певними розділами, наприклад:

Грайданс Ю. М. Львівщина соціалістична. Рекомендаційний покажчик літератури. Львів, 1960, 72 с. / Львівське обл. упр. культури. Львівська держ. обл. б-ка ім. Я. Галана. Вивчай свій край/ ;

Жевахов Ф. І., Онопко А. М. Розцвітає Радянська Буковина. / Методично-бібліографічні матеріали/. Чернівці, 1958. 47с. / Чернівецьке обл. упр. культури. Чернівецька обл. б-ка. Вивчайте свій край/ ;

або короткі рекомендаційні списки літератури, окремі чи об'єднані загальною назвою і зібрані в добре оформленій обкладинці, іноді, навіть ілюстровані як, наприклад, списки Черкаської і Херсонської обласних бібліотек. З них слід назвати такі:

Чи знаєте Ви Черкащину? Рекомендаційні списки літератури. Черкаси, 1958. / 7 списків/ / Черкаське обл. упр. культури. Черкаська обл. б-ка ім. В. В. Маяковського/ .

Школьник Н. І. і Катущкіна О. Вивчай свій край. / Короткі рекомендаційні списки літератури/. Херсон, 1958. / 8 списків/. / Херсонське обл. упр. культури. Херсонська обл. б-ка ім. Горького. На до-

помогу молодому читачеві. Вип. 2.
Лернер Р., Проницька Н. і Трахтенбройт Б. Одещина до 40-річчя Великого Жовтня. Короткі покажчики літератури. Одеса, 1957. / 7 списків/. /Одеський обком ЛКСМУ. Одеська державна обл. б-ка ім. В.І.Леніна. На допомогу молодому читачеві. Вип. 2/.

Давидов Ю. Станіславщина в минулому і тепер. / Короткий список літератури/ Станіслав, 1957. 16 с. / Станісл. обл. упр. культури. Станісл. обл. б-ка ім. Ів. Франка/ .

Хмельниччина за 40 років. / Короткий список літератури/ . Хмельницький, 1957, 23с./ Хмельницьке обл. упр. культури. Хмельницька обл. б-ка ім. М.Островського. До 40-річчя Великого Жовтня/ .

В деяких випадках ці короткі списки розробляються як плани читання за тією ж тематикою, що й комплексні рекомендаційні покажчики, і мають загальну назву, наприклад:

Соціалістична Ровенщина. / Плани читання/ Вип. 2-й. Ровно, 1958. / 9 планів/ . Ровенське обл. упр. культури. Ровенська обл. держ. б-ка/ .

В комплексних покажчиках різних областей багато спільних тем: історичне минуле області, промисловість, сільське господарство, наука і культура. Але бібліотека кожної області додає до цього комплексу ще й інші теми, що відбивають характерні особливості області, або розкривають ще один важливий бік її життя / коли дозволяє наявність літератури/, наприклад: Черкащина - нова область Української РСР. Природні умови Херсонщини. Одеса - місто революційної слави. Історія комсомолу Одещини тощо.

Ці покажчики не анотовані / за винятком покажчика Львівської обласної бібліотеки/. В них використовуються в значній мірі місцеві краєзнавчі видання і місцева преса.

Кілька рекомендаційних покажчиків комплексного характеру створено до ювілеїв окремих міст - обласних центрів, як от:

Чернігову - 1050 років. Рекомендаційні списки літератури/Чернігів, 1957.21 с., Чернігівське обл.упр. культури.Обласна б-ка ім.В.Г.Короленка.Вивчайте свій рідний край/.

Турилина З. Прочтите книги о Луганске. / Рекомендательный список литературы к 165-летию со дня основания города/. Луганск, 1960. 4с. / Луганское обл. упр. культуры. Обл. б-ка им. М.Горького. Луганск. обл. изд./

Із виданих обласними бібліотеками за 1957-1960рр., тематичних рекомендаційних покажчиків найбільше присвячено надзвичайно актуальним суспільно-політичним і водночас краєзнавчим темам: "Область за 40 років", "Область в семиріччі", "Комсомол і молодь області" / До 40-річчя ВЛКСМ і ЛКСМУ/.

Над темою "Область в семиріччі" працювали обласні бібліотеки: Житомирська, Кіровоградська, Кримська, Одеська, Хмельницька, Черкаська та ін.1/

1/ Кіровоградщина в семиріччі. / Покажчик літератури. Кіровоград, 1959, 25с./ Кіровоградське обл.упр. культури. Обл. б-ка ім. Н.К.Крупської/.

Крим в семиріччі. / Короткий рекомендаційний список літератури/ Сімферополь, 1959, 4с. / Кримська обл. б-ка ім.І.Франка/.

Одещина в семиріччі. Бесіда про книги.Одеса, 1959. 11с. / Одеське обл.упр.культури.Одеська держ. обл. б-ка ім. В.І.Леніна/.

Семирічку - за п'ять років. Короткий список літератури на допомогу працівникам сільського господарства.Житомир, 1959.

Друкований бібліографічний плакат, виданий Житомирською обласною бібліотекою.

Для висвітлення цієї теми було використано різні типи рекомендаційної бібліографії: покажчики, методично-бібліографічні розробки, бібліографічні плакати, бібліографічні огляди, плани читання, рекомендаційні списки і пам'ятки, присвячені загальній темі "Область в семиріччі" та окремим темам, що випливають з настанов семирічного плану.

На відзначення знаменних дат - 40-річчя ВЛКСМ і ЛКСМУ окремі обласні бібліотеки республіки склали ряд посібників, в яких відбили літературу про комсомол і молодь своїх областей. В 1958 році вийшли з друку такі посібники:

- Трахтенбойт Б. Они были первыми. / Из истории комсомола/. Беседа о книгах, Одесса, 1958, 7с / Одесский обком ЛКСМУ. Одесское обл. упр. культуры. Одесская гос. обл. б-ка им. В.И.Ленина. В помощь молодому читателю. Навстречу 40-летию комсомола/ .
- Проницкая Н. В жизни всегда есть место подвигам. Памятка, Одесса, 1958, 11с. / Одесский обком ЛКСМ Украины. Одесское обл. упр. культуры. Одесская гос. обл. б-ка им. В.И. Ленина. В помощь молодому читателю. Навстречу 40-летию комсомола./
- Лях Г.М. Що читати про комсомол і молодь Запорізької області. / Рекомендаційний список літератури./ Запоріжжя, Обл. вид., 1958, 19с. / Запорізьке обл. упр. культури. Запорізький обл. ком-т ЛКСМУ. Запорізька обл. б-ка ім. О.М.Горького. 40 років ВЛКСМ/ .
- Светашова Н. Славні сторінки комсомолу Черкащини, Короткий анований покажчик літератури, Черкаси, 1958, 19 с./ Черкаське обл. упр. культури. Черкаська обл. б-ка ім. В.В.Мажковського. 40 років ВЛКСМ/ .
- Красовская В.О. Трудовых и боевых подвигах комсомольцев Крыма, / Рекомендательный спи-

сок літератури/. Симферополь,
1958. 7 с. Упр. культури Крым-
облесполкома, Крымская обл.
б-ка ім. І. Я. Франко/.

Дніпропетровська, Луганська, Закарпатська, За-
порізька, Одеська бібліотеки виконували цю відпові-
дальну роботу в співавторстві або з допомогою пра-
цівників наукових установ, комсомольських організа-
цій, редакцій газет. Це створювало умови для значно-
го піднесення якості посібників. В результаті спів-
дружності з спеціалістами обласні бібліотеки Луган-
ська, Закарпатська, Дніпропетровська склали такі
цікаво побудовані, ґрунтовно опрацьовані і добре
оформлені покажчики:

Мелантьєва Л.А. и Дудников П.З. Молодая гвар-
дия. /Список рекомендованной литературы о Красно-
донской подпольной комсомольской организации./ Лу-
ганск. 1959. 39 с./ Луганское обл. упр. культуры. Обл.
б-ка имени А. М. Горького. Краснодарский гос. музей
"Молодая гвардия"/; **Акопова Т. і Макаренко Ю.**
Славні сторінки історії комсомолу Закарпаття. Анот.
покажчик рекомендованої літератури. Ужгород, 1959.
35 с./ Закарпатське обл. упр. культури. Закарпатська
обласна б-ка для дорослих/; **Канделло Л.А. і Тара-
с'єва І.М.** Комсомол Дніпропетровщини. Рекоменда-
ційний покажчик літератури Дніпропетровськ. 1960.
40 с. / Упр. культури виконкому Дніпропетровської
обл. Ради депутатів трудящих. Дніпропетровська
держ. обл. б-ка ім. Жовтневої революції/.

Простіші побудовою і менші обсягом посібники
складені іншими обласними бібліотеками: рекоменда-
ційні списки літератури і бесіди про книги.

Значне місце в рекомендаційній краєзнавчій біб-
ліографії обласних бібліотек повинні займати галузе-
ві посібники по питаннях розвитку окремих галузей на-
родного господарства/ промисловості і сільського

господарства/ і пропаганді досвіду передовиків. Але слід сказати, що пропаганда досвіду передовиків промисловості в обласних бібліотеках республіки ще недостатньо розвинута, навіть у бібліотеках індустріальних областей. Бібліотеки використовують для цієї мети малі форми бібліографії – короткі рекомендаційні списки і пам’ятки читачам. За останні роки видано тільки 7 робіт трьох обласних бібліотек – Дніпропетровської, Сталінської і Львівської, а саме:

Васеніна Т.В. Наслідуйте патріотичний почин бригади комуністичної праці Петра Махоти. Реком, список літератури. Дніпропетровськ, 1960. 4 с./ Дніпропетровська обл. держ. б-ка ім. Жовтневої революції/.

Лауреати Сталінської премії 1960 року Дніпропетровської області. Пам’ятка читачеві. Дніпропетровськ, 1960. 2 с. / Упр. культури виконкому обл. Ради депутатів трудящих. Дніпропетровська обл. держ. б-ка ім. Жовтневої революції/.

Н.Я. Мамай, Герой Соціалістического труда, бригадир забойщиків шахти № 2 "Северная" треста "Краснодонуголь". Памятка читателю. Сталино, 1958./ Обл. упр. культури. Сталинская гос. обл. б-ка ім. Н.К. Крупской. Наши знатные земляки/.

А.А. Кольчик, бригадир участка шахты ім. Лутугина треста "Чистяковантрацит". / Памятка читателю/ . Сталино, 1958. / Обл. упр. обл. б-ка ім. Н.К. Крупской. Наши знатные земляки/.

Токар-новатор Володимир Йосипович Гургаль. Львів, 1960. 8 с./ Львівське обл. упр. культури, Львівська держ. обл. б-ка ім. Я. Галана/.

Надто мало робіт, присвячених окремим галузям

промисловості: / нафтовій - на Станіславщині, цукровій - на Вінниччині, вугільній - в Сталінській області/. Кращою серед них є покажчик Запорізької обласної бібліотеки, виданий в 1958 році: Лях Г.П., Дніпровська гідроелектростанція імені В.І. Леніна. Рекоменд. покажчик літератури, Запоріжжя, Обл. вид., 1958, 30 с. / Запорізьке обл. упр. культури, Обл. б-ка ім. О.М. Горького/ .

Цей анотований покажчик може бути зразком того, в якій цікавій і доступній для широких мас читачів формі можна подати бібліографію економічної і технічної літератури. Рекомендація наукової літератури вдало поєднується з рекомендацією матеріалу, в якому відбито Дніпрогес в прозі, драматургії і поезії, та в образотворчому мистецтві.

Успіхи і досягнення своєї області в сільському господарстві Львівська обласна бібліотека відбила в посібнику на тему. Орденоносна Львівщина. Покажчик рекомендованої літератури. Львів, 1959, 18 с./ Львівське обл. упр. культури, Львівська держ. обл. б-ка ім. Я. Галана/ .

З окремих актуальних питань сільського господарства видано такі посібники: Грайданс Ю.М. Короткий бібліографічний покажчик рекомендованої літератури. Львів, 1960, 64 с./ Львівське обл. упр. культури, Львівська держ. обл. б-ка ім. Я. Галана/ ; Комплексна механізація на Дніпропетровщині. Список літератури, Дніпропетровськ, 1960, 14 с. / Упр. культури виконкому Дніпропетровської обласної Ради депутатів трудящих, Дніпропетровська обл. держ. бібліотека ім. Жовтневої революції/; Терещенко П. Хай Ровенщина буде багата садами. / Рекомендаційний список літератури/ . Ровно, 1960, 11 с./ Ровенське обл. упр. культури/ .

Досить активно пропагують досвід передовиків сільського господарства Львівська, Дніпропетровська, Тернопільська обласні бібліотеки. Вони видали так

короткі списки і пам'ятки:

Герой Соціалістичної праці Ярослав Семенович Чиж.
Рекомендаційний анотований список літератури,
Львів, 1960. 8с. / Львівське обл. упр. культури,
Львівська держ. обл. б-ка ім. Я.Галана/ .

Знатна ланкова Текля Семенівна Калиш, Рекоменда-
ційний анотований список літератури. Львів,
1961, 9с. / Львівське обл. упр. культури, Львів-
ська обл. б-ка ім. Я.Галана, Передовики сіль-
ського господарства Львівщини/ .

Послідовники Ярослава Чиж на Дніпропетровщині.
/ Рекомендаційний список літератури./ Дніпро-
петровськ, 1960. 3с. / Упр. культури виконкому
Дніпропетровської обл. Ради депутатів трудя-
щих, Дніпропетровська обл. держ. б-ка ім. Жовт-
невої революції/ .

Полонська С.Я. Двічі Герой Соціалістичної Праці
Євгенія Олексіївна Долинюк. / Пам'ятка чита-
чеві/ . Тернопіль; 1960. 7с. / Тернопільське обл.
упр. культури, Тернопільська обл. б-ка для до-
рослих/ .

Вийшли також окремі роботи Кіровоградської і
Сумської бібліотек. Це теж переважно короткі спис-
ки і пам'ятки читачам.

Шуменко Л. Досвід гіталовців - усім бригадам./ По-
кажчик літератури/ . Кіровоград, 1960. 7с.
/ Кіровоградське обл. упр. культури, Обл. б-ка
ім. Н.К.Крупської/ .

Сумчани - послідовники знатного свинаря Ярослава
Чиж. Суми, 1960. 4с. / Сумське обл. упр. куль-
тури, Обл. б-ка ім. Н.К.Крупської/ .

З кожним днем зростає значення краєзнавчої біб-
ліографії для розвитку радянської історичної науки.
Історикам для роботи потрібні якнайповніші бібліо-
графії не тільки областей, а також окремих міст, сіл,
заводів, колгоспів, радгоспів, революційного руху
на місцях. Робота над галузевими посібниками з істо-

рії області є важливим завданням обласних бібліотек, але створення ретроспективної бібліографії – робота найбільш трудомістка, що потребує великої зосередженості і плановості. Через це над історичними темами працюють переважно ті обласні бібліотеки, співробітники яких вже мають значний досвід бібліографічних розшуків, і тому посібників на ці теми ще мало. Можна назвати лише такі:

Клименко О.С. Дореволюційна Чернігівщина в творах В.І.Леніна. / Бібліографічний огляд літератури/. В кн.: Клименко О.С. Ленін вічно живий. Методично-бібліографічні матеріали до відзначення в бібліотеках 90-річчя з дня народження В.І.Леніна. Чернігів, 1960. 24с. / Чернігівське обл. упр. культури. Обл.б-ка ім. В.Г.Короленка/.

Акопова Т. В сім'ї єдиній. Показчик рекомендованої літератури до 15-річчя воз'єднання Закарпаття з Радянською Україною. Ужгород, Закарпатське обл. вид., 1960, 40 с. / Закарпат. обл. упр. культури. Закарпат. держ. обл. б-ка для дорослих/.

Революційна боротьба трудящих Львівщини за своє соціальне і національне визволення. / Методико-бібліографічні матеріали/. Львів, 1957. 9с. / Львівська держ. обл. б-ка для дорослих. До 40-річчя Великого Жовтня/.

Нестеренко О.А. і Тарасьева І.М. Історія революційного руху та боротьба за встановлення і зміцнення радянської влади на Катеринославщині. / Рекомендаційний список літератури/. Дніпропетровськ, 1957, 16 с. Дніпропетр. обл. упр. культури. Дніпропетровська обл. держ. б-ка. До

40-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції/ .

Історичне минуле Криму. / Короткий рекомендаційний список літератури/ . Сімферополь, 1959. 4с. / Кримська обл. б-ка ім.І.Франка/ .

Значну увагу приділили обласні бібліотеки висвітленню літературного життя областей і відображенню їх в художніх творах. З цих питань видано 26 посібників трьох типів: короткі рекомендаційні списки і пам"ятки, присвячені життю і творчості окремих письменників, бібліографічні покажчики "Письменники області", і, нарешті, покажчики на тему "Область в художній літературі".

Читачі виявляють великий інтерес до творчості місцевих письменників. Про це свідчить той факт, що Закарпатська обласна бібліотека через 2 роки після виходу першого видання, випустила другим, значно доповненим і переробленим виданням покажчик літератури на тему "Письменники Закарпаття". Співавтором і автором передмови до другого видання покажчика є літературознавець Василь Поп, Акіпова Т. і Поп В. Письменники Радянського Закарпаття. / Короткий покажчик літератури/ . Вид. 2-е. Ужгород, Закарпат. обл. вид., 1960. 71 с. Активно популяризують творчість місцевих письменників також Дніпропетровська, Запорізька, Львівська і Вінницька бібліотеки в таких виданнях:

Дробишевська Є. Письменники Дніпропетровщини. Анотований покажчик літератури. Дніпропетровськ, Обл. вид., 1958. 67с. / Управління культури Дніпропетр. обл. Ради депутатів трудящих. Дніпропетр. обл. держ. б-ка ім. Жовтневої революції/ .

Василь Андрійович Лісняк. / До 50-річчя з дня народження/ . Пам"ятка читачеві. Запоріжжя, 1958. 4с. / Обл. упр. культури. Обл. б-ка імені Горького/ .

Петро Іванович Ребро. Пам"ятка читачеві. Запоріжжя, 1959. 6с. / Обл. упр. культури, Обл. б-ка ім. О.М.Горького. До декади української літератури і мистецтва у Москві/ .

Дмитро Васильович Павличко. / Пам"ятка читачеві/ . Львів, 1957. 3с. / Львівське обл. упр. культури. Львівська держ. обл. б-ка для дорослих/ .

Антон Іванович Шмигельський. Пам"ятка. Львів, 1960. 11с. / Львівське обл. упр. культури. Держ. обл. б-ка ім. Я.Галана. Письменники Львівщини/ .

Степан Васильович Руданський. / 1834-1873/ . Пам"ятка читачеві. Вінниця, 1958. 27 с. / Вінницьке обл. упр. культури. Вінницька обл. держ. б-ка ім. К.А.Тімірязева. Письменники Вінничини/ .

Панас Федорович Кочура. / Бібліографічна пам"ятка/ Суми, 1960. 12 с. / Сумське обл. упр. культури. Обл. б-ка ім. Н.К.Крупської/ .

З числа видань, присвячених творчості окремих видатних письменників, слід назвати посібники Полтавської і Вінницької обласних бібліотек: О.М.Горький на Полтавщині. / Анотований список літератури. Полтава, 1957. 7с. / Полтавська обл. б-ка ім. Котляревського/ ; Бех М.М. Марко Вовчок /1834-1907/ ./ Матеріали для відзначення 125-річчя з дня народження Марка Вовчка бібліотеками області/ . Вінниця, 1959. 8 с. / Вінницьке обл. упр. культури. Вінницька обл. б-ка ім. Тімірязева. Письменники Вінничини/ .

В невеликому анотованому покажчику "О.М.Горький на Полтавщині" виданому Полтавською обласною бібліотекою, читачі можуть знайти цікаві навіть для спеціаліста - літературознавця відомості про перебування О.М.Горького в Полтаві і матеріал на тему: "Полтавщина в творах Горького".

Тема "Область в художній літературі" - цікавить читачів різних категорій, тому бібліотеки уважно бібліографують твори, що дають художні картини з життя краю в різні історичні періоди, змальовують події, які в ньому відбувалися. Велике виховне значення мають твори про людей краю, видатних земляків - патріотів, про їх працю, їх героїчні революційні і бойові подвиги в ім'я Батьківщини. На жаль, таких покажчиків опубліковано ще мало; видали їх тільки Одеська, Хмельницька і Херсонська бібліотеки: Октябрь на Одещині в художественной літературі. Беседа о книгах. Одесса, 1957. 4с./ Одеськое обл. упр. культури. Одесская гос. обл. б-ка ім. В.И.Ленина/; ; Хмельниччина в радянській художній літературі. / Короткий список літератури/ . Хмельницький, 1957. 2с. / Хмельницьке обл. упр. культури. Хмельницька обл. б-ка ім. М.Островського/ ; Катушкіна О.І. Херсонщина в художній літературі. Анований покажчик літератури. Нова Каховка, 1957. 22 с. / Херсонське обл. упр. культури. Херсонська обл. б-ка ім. Горького/ . Такі покажчики потрібні читачам в кожній області, зокрема, дуже потрібний покажчик художніх творів, в яких відображено Київ.

В ряді обласних бібліотек України вже запроваджується один з основних типів краєзнавчої бібліографії - літопис краю.

Серед обласних бібліотек республіки піонером цієї справи була Вінницька обласна бібліотека. Починаючи з 1957 року, вона видала вже чотири випуски літератури про область: Бех М. Література про Вінницьку область за 1957./ Вип. 1-3/ . Вінниця, 1957-1958; Бех М. Література про Вінницьку область за 1958 р. Вип. 4-й. Вінниця, 1959.

В 1959 р. літописи краю видали також Черкаська, Одеська, Херсонська, Луганська і Дніпропетровська обласні бібліотеки. В 1960 р. до них приєдналась

і Хмельницька бібліотека. Наводимо опис цих видань:
Светашова Н.А. і Пархоменко Г.І. Черкаська область. П'якжчик літератури за 1959 рік. / Піврічний Вип. 1, 2/ . Черкаси, 1959, 74 с. / Черкаське обл. упр. культури. Черкаська обл. б-ка імені В.В.Маяковського/. Тир. 1000 прим.;

Література про Одеську область за 1959 рік. Бібліографічний покажчик літератури. / Щоквартальник/ . Вип. 1, 2/ . Одеса, 1959. / Одеське обл. упр. культури. Одеська обл. б-ка ім. В.І.Леніна/ . Тир. 1000;

Школьник Н.А. Література про Херсонську область за 1959 рік. / Щоквартальник. Вип. 1, 4/ . Херсон, 1959-1960. / Херсонське обл. упр. культури. Херсонська обл. б-ка ім. О.М.Горького/ . Тир. 2000 і 500. ;

Мелентьева Л.А. Новая литература о Луганской области. / Ежеквартальный библиографический бюллетень/ . Вип. 1. / Январь-март 1959 г./ Луганск, 1959. 37 с. / на ротаторе/ . / Луганск. обл. упр. культури. Обл. б-ка ім. А.М.Горького/ . / Даних про тираж немає/ ;

Тарасьева І.М. і Канделло Л.А. Література про Дніпропетровську область. / 1959. Піврічч. Вип. 1, 2/ Дніпропетровськ, 1959-1960. / Дніпропетровське обл. упр. культури. Дніпропетр. обл. б-ка ім. Жовтневої революції/ . Тир. 1500;

Шпилько Р.Ф. Література про Хмельницьку область за I півріччя 1960 року. Хмельницький, 1960. 21 с. /Хмельницьке обл. упр. культури. Хмельницька обл. б-ка ім. М.О.Островського/ .

Для складання літописів краю бібліотеки використовують, головним чином, місцевий матеріал / періодику і окремі видання/, виявляючи цінні відомості, які дуже часто не потрапляють в обласні і центральні газети, а також до літописів друку Книжкових Палат. Саме цей матеріал дає можливість глибше і детально визначити життя краю, його специфічні умови і особливості.

Добір матеріалу / книг і статей з місцевих, республіканських і центральних газет і журналів/ в основному правильний, не вичерпний, а вибірковий. Бібліотеки добирають найважливіший, найактуальніший матеріал, що найбільш виразно характеризує природні і економічні особливості області та її обласного центру, її громадсько-політичне життя і культурний рівень, матеріал, що має певне історичне і наукове значення і обов'язково той, що характеризує боротьбу трудящих області за дострокове виконання семирічного плану розвитку народного господарства.

Літописи Дніпропетровської і Луганської областей виразно відбивають економічний профіль областей, їх індустріальний характер. Основне місце відведено літературі про важку промисловість / вугільну, металургійну, машинобудівельну, хімічну/, виділено чимало актуальних питань / підтем/, характерних для індустріальної області: механізація і автоматизація виробництва, розвиток важкої промисловості області в першому році семирічки. Подано матеріали про те, за які показники борються гірники, металурги, хіміки та ін. трудівники області.

Дуже добре, що названі бібліотеки / крім Хмельницької/ випустили свої літописи в 1959 р. - першому році семирічки. Продовжуючи цю дуже корисну і цікаву роботу, вони матимуть готовий матеріал для складання зведеного показчика про свою область в семиріччі.

Розробляючи схему показчика, бібліотеки в основному дотримуються схеми літопису друку Книжкової Палати УРСР, але застосовують її творчо, вносять зміни і доповнення, виділяють з допомогою спеціальних підрозділів, рубрик і підрубрик те, що має найбільш актуальне значення для розвитку економіки і культури області.

Загальним недоліком виданих літописів є те, що не всі вони мають допоміжний апарат. Тільки Черка-

ська обласна бібліотека додала до свого покажчика аж три допоміжних: географічний / райони, райцентри і села області, обласний центр/, що має особливо велику цінність для краєзнавчих видань, алфавітний та список газет і журналів, який дає уяву про обсяг роботи і її цінність.

Луганська обласна бібліотека додала до покажчика тільки список газет і журналів, а інші бібліотеки не додали нічого.

Огляд краєзнавчих видань переконує, що частина обласних бібліотек республіки, спрямовуючи свою краєзнавчу роботу на допомогу піднесенню економіки і культури області, успішно розгортає її, вдало використовуючи для пропаганди літератури про область різні типи краєзнавчих посібників. В цих бібліотеках не тільки намітився, але частково вже й здійснюється перехід від роботи над окремими краєзнавчими темами до роботи по складанню бібліографії області в цілому. Деякі бібліотеки вже намічають для себе певну систему краєзнавчих посібників, над якими вони можуть і будуть працювати.

Але, поряд з успіхами частини бібліотек, в цілому по республіці краєзнавча робота бібліотек ще дуже відстає від тих завдань, які визначаються рішеннями ХХІ з'їзду КПРС, ХХІ з'їзду КП України і постановами партії про ідеологічну роботу і бібліотечну справу. Поки що більше половини обласних бібліотек працює по-старому, безсистемно, не ставлячи перед собою широких завдань по виявленню, бібліографуванню і пропаганді літератури про свою область.

Необхідно, щоб кожна обласна бібліотека відповідно до своїх умов і можливостей запровадила у себе певну систему краєзнавчих бібліографічних посібників.

Більшістю бібліотек ще навіть не складені рекомендаційні комплексні покажчики основної літерату-

ри про область. Дуже повільно включаються бібліотеки в роботу по створенню літописів краю. Бібліотекам, які відстають в виконанні цих важливих завдань, треба докорінно перебудувати свою краєзнавчу роботу і добитися в ній певної системи і плановості.

Одним з важливих завдань є створення кожною бібліотекою зведеного каталога літератури про область, на базі якого можна буде розгортати краєзнавчу бібліографію, особливо ретроспективну.

Необхідно забезпечити видання літописів краю - покажчиків поточної літератури про область в усіх бібліотеках республіки, не послаблюючи роботи над складанням тематичних покажчиків, списків і пам'яток з найактуальніших питань.

Для піднесення краєзнавчої бібліографії велике значення мають тісний зв'язок бібліотек з партійними і комсомольськими організаціями, радянськими і господарськими органами, науковими установами та співавторство бібліографів з науковими працівниками, письменниками, спеціалістами різних галузей знання.

Запорукою успішного виконання обласними бібліотеками республіки цих важливих завдань є хороші кадри бібліографів, що мають в багатьох бібліотеках значний досвід краєзнавчої роботи.

Ст. бібліограф
Державної республіканської
бібліотеки УРСР ім. КПРС

Н.М.БІРКІНА

БІБЛІОГРАФІЧНА КАРТОТЕКА З КРАЄЗНАВСТВА ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Протягом останніх трьох років відділ історії України Інституту суспільних наук Академії наук УРСР у Львові інтенсивно працює над збиранням та опрацюванням матеріалів для капітального історико-географічного словника "Соціалістичні міста і села Львівської області". Запланований словник є першою такою працею на Україні. Цей словник складатиметься з близько 2500 більш або менш обширних статей енциклопедичного характеру, в яких даватимуться основні відомості про минуле / починаючи від найдавніших часів/ та сучасне місцевостей області / всі міста, села та важливіші хутори/. Обсяг словника - не менш 50 друкованих аркушів. При його складанні особлива увага спрямовується на відбиття соціалістичних перетворень у містах та селах Львівщини.

За схемою, що кладеться в основу написання статей словника, велика увага приділяється бібліографії. Передбачається, що в усіх випадках, коли буде наявний бібліографічний матеріал, до статей додаватиметься - хоча б маленький - бібліографічний покажчик, в якому зазначатиметься основна, в першу чергу наукова та науково-популярна література з історії даного населеного пункту, що досі не втратила своєї цінності і актуальності. На території Львівщини є 36 міст, з яких майже половина мають багату і цікаву історію, є 35 селищ міського типу, в тому числі чимало заснованих або розбудованих при Радянській владі. Серед 1500 сіл є багато таких, що мають історичне минуле, зв'язане з періодом існування Галицько-волинської держави, з соціальним та національно-визвольним рухами ХІУ-ХVІІІ ст., з революційною

боротьбою у недавньому минулому. Місто Львів – великий культурний та промисловий центр Радянської України – може гордитися своїм соціалістичним сучасним та насиченим історичними подіями минулим. Переважна більшість населених пунктів Львівщини відбита в відповідній літературі минулого і сучасного періодів. Багато окремих досліджень, нарисів, статей, публікацій архівних матеріалів, зв'язаних з історією міст і сіл, було надруковано різними мовами, починаючи з кінця ХУІІІ ст. Чимало цінного й оригінального зроблено в цій справі в результаті історичних досліджень радянською наукою.

В зв'язку з підготовкою словника постало важливе завдання скласти бібліографічну картотеку з краєзнавства Львівщини, що відбивала б все багатство друкованої літератури. Картотека такого типу повинна насамперед стати повноцінним допоміжним засобом для написання статей словника, а також бути основою для відбору найціннішого бібліографічного матеріалу для надрукування його у вигляді пристатейної бібліографії.

Справа більш-менш повного підбору літератури для картотеки, і дальшого відбору її для пристатейної бібліографії, досить складна, бо, наприклад, тільки наукової літератури, присвяченої Львову, нараховується декілька тисяч назв.

При складанні картотеки потрібно було вирішити важливе питання координаційного характеру. Дві бібліотеки Львова / Львівська бібліотека Академії наук УРСР та Обласна бібліотека / протягом останніх років посилено займаються поточною краєзнавчою бібліографією Львівщини. Їх картотеки та цінні друковані видання / наприклад, щорічник "Соціалістична Львівщина", який з 1951 р. систематично видається Львівською бібліотекою АН УРСР / практично відбивають основну масу радянської друкованої продукції, що виходила після возз'єднання українських

земель в єдиній Українській Радянській державі. Щоб не повторювати того, що вже зроблено, у відділі історії України займалися, в першу чергу, ретроспективним доповненням існуючих в бібліотеках картотек, з тим, щоб охопити літературу від початку XIX ст. до 1939 р.

Тепер у відділі історії України Інституту суспільних наук АН УРСР завершується складання основного матеріалу бібліографічної картотеки, що нараховує близько десяти тисяч карточок. В основу цієї роботи була покладена обширна картотека літератури з історії окремих місцевостей Східної Галичини, передана відділові акад. І.П.Крип'якевичем. Крім відомостей про окремі статті, книги, брошури, що стосуються місцевостей Східної Галичини, ця картотека дає дуже цінні відомості джерелознавчого характеру. У ній відбито ті публікації джерел феодального періоду / до XVII ст. включно/, в яких згадуються окремі місцевості. В багатьох випадках в картотечі позначено перші документальні згадки про місцевість, отже картотека допомагає дати відповідь на питання про час виникнення чи заснування того або іншого населеного пункту.

Збагачення картотеки акад. Крип'якевича проходить двома шляхами: бібліографічним матеріалом у точному розумінні цього слова / доповнення бібліографічними записами, складеними на основі автопсії або перегляду різноманітних бібліографічних джерел/, а також доповнення джерелознавчим матеріалом на основі розпису покажчиків географічних назв, доданих до фундаментальних археографічних збірників, в яких опубліковано основну масу документального матеріалу з історії західноукраїнських земель / наприклад, таких як "Джерела до історії України-Руси", "*Anta giedziakie zienskie*" / . В цьому ж джерелознавчому плані картотека доповнюється вказівками на неопубліковані історичні джерела, що зберіга-

ються в архівах та рукописних відділах бібліотек.

В зв'язку з тим, що бібліографічна картотека з краєзнавства Львівщини має, в основному, підсобне значення для виконання праці "Соціалістичні міста і села Львівської області", тематичний профіль картотеки визначається тим колом питань, які, відповідно до типових схем, увійдуть в остаточний варіант статей історико-географічного словника. Цим пояснюється перевага літератури історичного характеру в картотеці.

Картотека впорядковується за алфавітом географічних назв: в першу чергу, це назви окремих місцевостей та певних територіальних / адміністративних, географічних/ комплексів, в деяких випадках у вигляді назв рубрик виносяться інші географічні об'єкти / наприклад, назва річки, басейну якої стосується дана книга/. Впорядкування картотеки за назвами комплексів, межі яких протягом століть мінялися, ускладнює користування картотекою. Розшукуючи матеріал про якесь село, наприклад, доводиться спочатку встановлювати повіт чи іншу адміністративну одиницю, до складу якої входила дана місцевість в минулому-й тоді розшукувати літературу про дане село також під назвою повіту. Щоб уникнути подібних ускладнень, передбачається в майбутньому перегляд відповідних книг чи статей *de visu* — і складання карточок на всі згадані у них місцевості.

Коли під однією географічною назвою / напр., Львів/ збереться велика кількість бібліографічних записів, вони розподілятимуться систематично / за історичними періодами, окремими питаннями чи проблемами або за іншими ознаками/. Очевидно, картотека матиме великий загальний, відповідно систематизований, відділ, у якому буде відбито літературу, що стосується всієї Львівщини / на практиці — це часто бібліографічні записи літератури про Західну Україну в цілому/.

Незважаючи на те, що картотека ще не закінчена, вона тепер з успіхом використовується не тільки при написанні статей про окремі місцевості для історико-географічного словника, але також в консультаційно-довідковій роботі інституту. В цілому ж картотека допоможе опрацювати словник "Соціалістичні міста і села Львівської області" на необхідному науковому рівні і, можливо, стане основою для створення і видання окремої краєзнавчої бібліографії Львівщини.

Науковий співробітник
Інституту суспільних наук АН УРСР
/ м.Львів/

Я.Р.ДАШКЕВИЧ

З М І С Т :

	<u>Стр.</u>
В С Т У П	3
1. В.П.Титаренко - В.І.Ленін про найважливіші питання культурного будівництва на Україні	5
2. П.В.Коломієць - Короткий нарис розвитку бібліотечної справи на Україні	20
3. Б.Г. Семенов - Створення Державної історичної бібліотеки УРСР та її діяльність.	60
4. Н.М. Фурман - Рідкісні і цінні видання в фондах Державної історичної бібліотеки УРСР.....	74
5. Н.М. Біркіна - Краєзнавчі бібліографічні видання обласних бібліотек УРСР	97
6. Я.Р.Дашкевич - Бібліографічна картотека з краєзнавства Львівської області.....	117

НІБУ

Ціна 20 коп

БФ І6879

Підписано до друку 19/ VІІІ-196Ір.

Обсяг 7 3/4 друк. аркуша, тир. 500, зак.км-367.

Київ, друк. № 4, Статвидав, Червоноармійська, 8.

ПОМІЧЕНІ ПОМИЛКИ

Стор	Рядок зверху	Рядок знизу	Надруковано	Слід читати
21	19	-	на інші	та інші
21	-	9	1961 р.	1861 р.
22	16	-	В 70-80 годах	В 70-80 роках
41	15	-	102395,8 млн.	102395,8 тис.
41	-	1	127680,2	127733,7
41	-	1	189854,5	189854,4
45	9	-	невпинний рост	невпинний ріст
55	16	-	Велику вагу	Велику увагу
70	-	5	Копельської школи	Копелівської школи
80	10	-	"Историческое описание	"Историческое описание
84	9	-	1898 р. М. Даниельсон	У 1898 р. М. Даниельсон
86	"	2	М., Госкультпросветиздат, 1943,	М., Госкультпросветиздат, 1948,
88	19	-	1895 р., замаскована під легальне видання	1895 р., вийшла замаскована під легальне видання
91	-	1	1905-1906". Госиздат,	1905-1906". М., Госиздат,
91	-	3	В кн.: Боцяковский В.	В кн.: Боцяновский В.
106	15	-	Мелантьева Л.А.	Мелентьева Л.А.

ИИБУ

Цѣна 20 коп.

НИБУ